

9-51

Lucy ✓

41

A 257

2000

Լաւ
21

ՆՈՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Ը.

№ 257.

ՉԻԱՄԳՈՒԻ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ

ՎԱՐԺՈՒՆԷ

(ԽՏԱՆԱԿԱՆ ԲԱՐՔԵՐՈՑ)

Թարգմ. Լեւոն Մելիք - Ադամեանց

1153

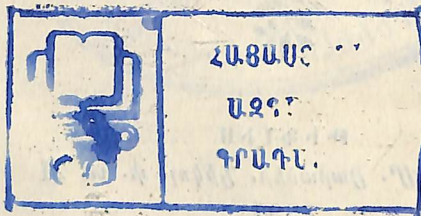
ԹԻՓԼԻՍ

Տպարան Ս. Շարաձէի, Նիկոլ. փ. տ. 21

1897

Дозволено цензурою Тифлисъ, 24-го Февраля
1897 г.

Ա

Մարտափելի անձրև էր գալիս, երբ օրիորդը գրաստավար Ռեկիամօցցայի ջորիով մի կերպ գիւղ հասաւ: Սեւաւը նրան այնպէս էր թրջել, որ ջրից նոր հանած խեղդուածի էր նմանում: Օրիորդը պարտաւորուած էր անպատճառ իւր պաշտօնատեղում լինել նոյեմբերի երկուսին, որովհետեւ դպրոցի բացումը հետեւալ օրը՝ նոյեմբերի երեքին էր՝ նշանակուած, որ ասել է թէ՛ անձրևի վրայ ուշադրութիւն դարձնելու նա իսկի ժամանակ չունէր. մանաւանդ որ հացի կարիք ունեցողը թրջուելուց չի վախենալ: Այդ գիւղում նա ծանօթ չունէր. և որովհետեւ մեր այժմեան նիւթապաշտ ժամանակում այլևս չկան նախկին բարեպաշտ և հիւրասէր օջաղները, և մի այլ յարմար տեղ ևս չկար, ուր կարողանար մնալ, առ հարկից ստիպուած նա պիտի իջեւանէր «Ոսկէ-վազ» անունով պանդոկում, եթէ չէր կամենում ցրտից փէտանալ, կամ քաղ-

ցածութիւնից տանջուել: Բայց չնայելով այդ բանին, օրիորդն էլի չէր կամենում իջևանել պանդուկում: Ահա այդ պատճառով ջորեպանը իւր պարտքը համարեց՝ օրիորդին համոզելու դիտաւորութեամբ քանիմի կծու խօսքեր ուղղել որպէս թէ ջորուն: Խեղճ անասունը հօջէր կարող այն սարսափելի անձրեւին կանգնած մնալ միմիայն նրա համար, որ օրիորդի խելքին փչել էր կամակորուրթիւն անել:

Դէ, ամենքդ էլ լաւ գիտէք, որ պանդուկ ասածդ շատ էլ օրինաւոր և իջևանելու յարմար տեղ չէ մի վարժուհու, մի պատուաւոր աղջկայ համար, և այն էլ այնպիսի նրւազ, յոգնած ու տանջուած հէք արարածի համար, որի ամբողջ ներքին աշխարհը պարզ արտացոլուում էր նրա խոշոր ու մատաղ աչերի մէջ: Բայց ուրիշ միջոց, ուրիշ ճար չկար, նա պէտք է սրտապնդուէր և պանդուկ մտնէր:

Տասնաչափ ջորեպաններ նստոտած էին պանդուկում վառուող «բուխարու» առաջ. դրանք ամենքն էլ եղանակից էին գանգաւուում. նրանց վրայից գոլորշին այնպիսի առատութեամբ էր բարձրանում, որ ասես թէ յուլիսին արեգակի տակ փռած թաց շոր լինէր: Ընդարձակ, բայց մուրթ սենեակի մնացած մա-

սում մօտ տասը հոգի էլ տեղական շինականներից կային նստոտած. դրանք թուղթ էին խաղում և հետոն էլ կծալծան մաճառն այնպէս կոնծում, որ հեռուից տեսնողը կրկարճէր, թէ աղբրի ջուր են խմում:

Օրիորդը երբ մտաւ պանդուկ, մնաց տաբեկուսած. նա չգիտէր որտեղ տեղ բռնի իւր համար. մօտիկ եղած անկիւնում նա մնաց կանգնած՝ բոլորովին յոգնած, մի բառ արտասանելու անգամ անկարող: Նա իւր շուրջը նայեց՝ պանդուկապետուհուն տեսնելու յուսով, հակառակի պէս նա էլ չէր երևում: Սարսափը պատեց հէք աղջկան: Եւ ճիշդ որ սարսափելի էին այն՝ գզգզուած միրուքով ու բազէի աչքերով յաղթանդամ շինականները:

Խեղճ աղջկայ շունչը կրկնում էր պանդուկի միջի թանձր ծխից ու անտանելի ծանր օդից. կսկծալուց նրա աչքերից սկսեց արտասուք վազել: Եւ նա այլևս ոտքի վրայ կանգնելու ոյժ չունենալով, քիչ երերաց և՛ ինքն էլ չիմացաւ թէ ինչպէս, ձեռք թեթեւակի դիպրեց երկար միրուքաւորներից մէկի ուսին:

— Գրողը քեզ տա... գոչեց գիւղացին. միայն երբ երեսը յետ շրջելով նրա աչքովն ընկաւ խեղճ աղջկը՝ գոյնը թռած, բազմա-

չարչար Մայր Աստուածածնի նման սպիտակ, հայհոյանքը սառաւ նրա որկորում: Թէպէտեւ ակամայ բայց և այնպէս գիւղացին իսկոյն տեղից վեր թռաւ և կրակի առաջ իւր բռնած տեղը օրիորդին զիջաւ, իսկ ինքը գնաց այն անկիւնը, ուր ընկերները մաճառով հիւրասիրում էին իրար:

Օրիորդը նստելիս փէշերը լաւ հաւաքեց, որպէսզի որքան կարելի է քիչ տեղ բռնի կրակի առաջ, և գլուխը խոնարհեց կրծքին: Բուխարու մէջ վառուող կրակի բոցի օգնութեամբ նա աւելի պարզ որոշեց իրան շրջապատող մարդկանց և առարկանները: Այդ զիտողութիւնից նրա երկիւղն աւելի ևս սաստկացաւ: Տէր Աստուած, այս ո՛ւր է ընկել ինքը. ո՞րտեղ պէտք է գիշերն անցկացնի. միթէ այս գիւղի բոլոր մարդիկ՝ սրանց նման անտաշ ու սարսափելի են: Ա՛խ, գոնէ կարելի լինէր մի կնոջ երես տեսնել: Եւ այդտեղ կին չգտնուելը խեղճ աղջկան այնպէս դժուար թուաց, որ սկսեց ծածուկ արտասուել: Լացը միքիչ թեթեւացրեց նրան: Ապա երբ գլուխը վեր բարձրացնելով իւր շուրջը նայեց, մթութեան մէջ, բուխարու կողքին նրա աչքովն ընկաւ մի աղքատ տղայի օտարոտի կերպարարքը: Տղան այդ րոպէին կկրգած դիրքով էր. նա գլուխն այնքան

էր խոնարհեցնել կրծքին, որ միրուքը ծընկներին էր դիպչում. նրա մագերը երկար էին և զգգողած: Տղան իւր շիւ աչքերը յառած՝ ամենայն ուշադրութեամբ նայում էր ուղղակի օրիորդի երեսին. իսկ նրա կողքին, յատակի վրայ, պառկած քնած էր մի ահագին շուն՝ սրածայր մեխերաւոր լայն վզակապով: Դուրսն անձրւը շարունակում էր տեղալ այնպէս շփշփալէ և աղմուկով, որ ասես թէ անտառի մէջ բարձրացած փոթորիկ լինէր: Այդ աղմուկը մասամբ անլսելի էր դարձնում չիբուխը բերաններին փստացնող ջրեպանների խռպոտ ձայները: Մի երկու-երեք հոգի ևս այդ ձայն-ձունի տակ փառաւորապէս խռմփացնում էին կրակի մօտ երկարումէկ ձրգուած:

Վարժուհին իւր ամբողջ էութեամբ սառնաց: Անձևից մինչև ոսկորները թրջուած, լեռնային նեղ կածածները ջորիով անցնելուց բոլորովին ոյժից ընկած, նա յոյս ունէր՝ թէ տաք սենեակ ու մաքուր անկողին կը գտնի գիւղում, մինչդեռ այժմ չգիտէր անգամ, թէ ո՛ւմ հետ գոնէ մի խօսք փոխանակէ, և այդ րոպէին նա նոյնն էր զգում, ինչ որ զգում է մի անօգնական մանուկ, որ «մայրիկ» է ձայնում, բայց մայրիկը չի լսում նրան:

Օրիորդն զգում էր որ այդ կոպիտ ու անտաշ ռամիկները՝ առանց քաշուելու, ամենայն հետաքրքրութեամբ իրան են մտիկ տալիս: Ռամիկը միշտ էլ այդպէս է. նա փափագում է գիտենալ, թէ Աստուած ո՛ւմ հետ է պատահեցրել իրան: — «Տեսնես ո՞վ է լինելու այս աղջիկը», ահա այդ հարցն էր պարզ կարգացում նրանց լայն բացած աչքերի մէջ: — «Երեսհարքից լաւ աղջիկ է երևում, բայց իսկը ո՞վ է ճանաչում նրան: Ով գիտէ ծաղրածուի մէկն է. երևի փողոցում հասարակութեան առաջ կրսկսի գլուխկոնձի տալ, գլդիգլոր գալ. կամ ո՞վ է իմանում, շատ կարելի է որևէ խաբեբայի կամ ձեռնածուի քոյրն է կամ կինը . . . : Դատարկապորտ մարդի՛կ. դրանք ամենքն էլ միշտ այդպէս քաղցած մարդու աչքեր են ունենում: Այն էլ ինչպիսի ժամանակ է եկել մեր գիւղը. հէնց կարծես թէ ինքներս քիչ կարիքներ ունինք, կամ ամբարնիս լքցուել է հացով . . . »:

Նրանց այդ լառած հայեացքներն աւելի էին անհանգստացնում խեղճ աղջկան, քան թէ բոլորովին թրջուած հագուստը, որ ամբողջապէս ընդգրկած էր նրա մարմինը: Նա ցանկանում էր դուրս գալ այդտեղից, իրան ձգել մաքուր, թարմ օդի մէջ. նա փափագում էր

եկեղեցում ծնկի եկած աղերսանօք հայցել Աստծուն, թէ ինչո՞ւ Նա մահ չի ղրկում իւր համար: Նա մեռնելն աւելի լաւ էր համարում: Սակայն դուրսը ոռնում էր քամին և լեռնային քարանձաւներից անցնելով՝ գալիս մոլեգնաբար ներս սպրդում գիւղը. օրիորդին այլ ևս ոչինչ չէր մնում անելու, բայց եթէ խոնարհուել ճակատագրին և իւր կամքի հակառակ մնալ պանդուկում:

Շինականները շարունակում էին իրանց կոնծաբանութիւնը, հետն էլ՝ վախեցած սագերից վատթար աղմուկ ու աղաղակ բարձրացրած, կծու-կծու խօսքեր շարտում իրար երեսի, իրանց ահագին բռունցքներով ամուրամուր խփում սեղանին և կամ ձայն տալիս պանդուկապետուհուն: Իսկ նա չկար ու չկար:

Վերջապէս եկաւ պանդուկապետուհին՝ շրջազգեստի փեշերքը գլխին հովանի բռնած, ձեռքին էլ երկու ահագին գաւ գինով լիքը:

— Իսկի կտրուելու միտք չունի. ողորմած Աստուած, այս սելաւը դեռ կտրուելու միտք չունի...: Մի-երկու քայլ հագիւ կըլինի մինչի մառանը, բայց և այնպէս մինչի ոսկորներս թրջե՛ց:

Շինականներն իսկույն շրջապատեցին պառակին. իսկ նա գինու գաւերը դրեց սեղանի

վրայ, փեշերքը վայր թողեց, հագուստն ուղղեց և ապա մօտենալով բուխարու կողքին երկարումէկ ձգուած աղքատ տղային, ոտքով հրեց կոպտաբար.

— Տօ, անպիտան, քնչ ես շնթուկել. վեր տեղիցդ, թէ չէ. . . : Այդ տուտն ուր կ'երթայ, եթէ որ ո՛վ ասես գայ ու այստեղ ձգուի այդպէս. . . : Տղէք ջան, յետոյ դիմեց պառաւը շինականներին, դուք ինքներդ ածեցէք գինին, ես ձեզ հաւատում եմ. մի գնամ ձեռքերս տաքացնեմ, փէտացել են բոլորովին:

Խեղճ տղան վեր կացաւ, զարթեցրեց իւր գամփռին և քայլերն ուղղեց դէպի դուռը, աչքի տակով նայելով վարժուհուն, որի հետ այդ րոպէին խօսում էր պանդոկապետուհին:

— Ուրեմն դուք վարժուհի էք, հա, օրիորդ. քեզ բերող ջորեպանն ասաց ինձ...: Այն էլ այսպէս ժամանակ, այսպէս վատ եղանակին. . . :

Օրիորդը՝ որպէս այդ խօսքերի պատասխան, աշխատեց ժպտալ և ապա ասաց.

— Խնդրեմ ասէք, ո՞րտեղ կարող եմ հանգստանալ. ես շատ եմ յոգնել և բոլորովին թրլջուած եմ:

— Ա՛խ, ջանս քեզ մատաղ օրիորդ, քնչ անեմ, ո՞րտեղ տեղաւորեմ քեզ. Մենք բացի

չարդախի խոտից էլ ուրիշ բան չունինք, ու մէկ էլ խոտով լքցրած մի ներքնակ. դրանցից աւելի էլ ուրիշ բան չունինք:

Եւ ապա մի քիչ մտածելուց յետոյ գլուխը տմբտմբացնելով վրայ բերեց.

— Գիտես ինչ է, օրիորդ. ես իմ սեպհական անկողինն ունիմ: Հիմա ո՞նց անենք որ աւելի լաւ լինի. արդեօք իմ ծոցումը կըքնէս: Իմ մարդը գոմումն էլ կըքնի, նա սովոր է: Ա՛յ այդպէս լաւ կըլինի, եթէ միայն կամենաս:

Օրիորդը սիրով և մինչև իսկ ուրախութեամբ ընդունեց այդ առաջարկութիւնը և սուսուկուս տեղից վեր կացաւ գնաց պառկելու:

Պառաւի ասած սենեակը ներքին յարկումն էր, յատակը հողից և շատ մութը. անկիւններից մինում դրուած էր Ս. Աստուածածնայ կաւէ անդրին՝ մի անճաշակ ձեռակերտ, կռններից մինն էլ պոկ եկած: Անդրիի առաջ կախուած էր մի կանթեղ, որ շատոնց էր՝ չէին մաքրած, և որի միակ աղոտ լուսով էր սենեակը լուսաւորւում: Անկողնակալը շատ բարձրն էր և այնպէս մեծ, որ բռնել էր սենեակի ամբողջ կէսը: Սենեակի մէջտեղը դրած «մանդալը» լաւ չէր տաքացնում. օդը

ծանր էր, խոնաւ և ծխով լցուած: Օրիորդը երբ ներս մտաւ, ամենից առաջ նրա աչքովն ընկան դիմացի պատից կախած երկու ատըր-ճանակ և երկու հատ էլ եղնապող, իսկ դրանց մէջ տեղը փայտեայ Խաչելութիւնը: Նա թէ-պէտ նայում էր իւր շուրջը, բայց մեքենայ-աբար, որովհետեւ ոյժ չունէր իւր տեսածնե-րի մասին խորհելու: Շտապով հանեց թաց հագուստը և տանտիրուհուն տալով խնդրեց որ տանի ցամաքացնի ու ինքը տեղը մտաւ: Գլուխը բարձին զննելն ու քունն աչքերին մօտենալը մէկ եղաւ: Նա դեռ շատ մատաղ էր: Զարթեց միայն գիշերուայ կիսին, որից յետոյ երկար միջոց այլևս չկարողացաւ աչք կպցնել: Նա պարզ լսում էր պատի միւս կող-մում՝ գոմում կապած ձիանոնց ու ջորիների դոփիւնը և առաջներն ածած խոտը ղռլի-ղռլիփալէ ուտելու ձայնը. նրա ականջին էին հասնում ճանապարհուելու պատրաստ ջորի-ների վզերից կախած բօժօթների ճնկճնկոցը և զանգուլակների ճնգլտոցն ու զնգզնգոցը. նա լսում էր նաև ջորեպանների խռպոտ ձայները: Ապա մի քիչ յետոյ էլ գիւղի աքաղաղներից մինը խօսեց: Վարժուհու աչքերից քունը բո-լորովին փախաւ և նա սկսեց՝ թէև ակամայ, իւր աննախանձելի վիճակի վրայ խորհել:

Սպայի աղջիկ էր օրիորդը. դեռ շատ փոքր էր, որ զրկուելով ծնողներից մնաց որբ: Հասարակութիւնը վրան խղճալով դըպ-րոց տուեց, ուր սովորում էր լաւ և մեծ ջա-նասիրութեամբ, այլապէս նրան չէին պահել: Քանիմի տարուց յետոյ դպրոցի դասնթացքը յաջողութեամբ աւարտելով, ուսուցչութեան վկայական ստացաւ: Սակայն հէնց այդ վկա-ականն էլ զրկեց խեղճ որբին այն մի կտոր հացից, որ ստանում էր դպրոցում ուսանելիս. վասնզի ուսման ընթացքն աւարտելով՝ նա այլևս չէր կարող մնալ դպրոցում: Ամբողջ աշխարհի մէջ մեն-մենակ, կիսաքաղցած ստա-մոքսով, առանց մի հատիկ ազգականի, բա-րեկամներից գուրկ, դռնէ դուռն ընկած՝ նա իւր համար պարապմունք էր որոնում: Շատ դէսուդէն ընկնելուց, շատ աշխատելուց յե-տոյ վերջապէս կարողացաւ նահանգական քա-ղաքի դպրոցական խորհրդից ուսուցչուհու պաշտօն ստանալ գաւառի գիւղերից մէկում, որի ժողովուրդը՝ դէմ լինելով աղջկանց դըպ-րոցի բացման գաղափարին, մի քանի տարի շարունակ յամառ ընդդիմութիւն էր ցոյց տա-լիս ուսումնարանական վարչութեան:

Գիւղացիք այն կարծիքի էին, թէ կանանց գործն իսկապէս միայն կարուձևն ու եփե-

լը պիտի լինի և ոչ թէ ուսումնական բաներով պարապելը:

Վարժուհին մտաբերեց դպրոցում ունեցած իւր համարձակ և վարդապետ երազները, որոնցով փայփայում էր իրան, այն է՝ իւր շուրջը ժողովել մի խումբ կայտառ, ուրախ, սիրուն-սիրուն ու փոքրիկ աղջիկներ և քաղցրութեամբ ու սիրով ուսուցանել այդ անմեղ արարածներին այն ամենը, ինչ-որ ինքն ուսած էր. նա երազում էր մի կտոր սեպհական հաց ունենալ և կեանքի մէջ ևս՝ նպատակ. և օվ գիտէ, իցէ թէ նաև սէր, բարեկամութիւն. . . և այդ կերպ հանգիստ ապրել մի որևէ առանձնացած սիրուն հովտի մէջ, ուր մարդուս հոգին կարող է խաղաղ ու անդորր լինել, հաւատ ունենալ դէպի կեանքն ու դէպի իւր անձը և աշխուժով ու եռանդով աշխատել: Իսկ յետոյ. . . խաղաղ ու հանգիստ էլ մեռնել: Կրտսենն հանգստարան, գերեզմանի վրայ ծաղիկներ կըսփռեն, այնուհետև միշտ կըմտաբերեն և ողորմի կըտան. . . :

Այն ինչ այդ ամենի փոխարէն հիմա նա պէտք է միայն ցուրտ, անձրև տանէր և՛ աղջիկ տեղովը պանդուկում գիշերէր:

Եղաւ ըսպէ, որ խեղճ աղջիկը քիչ մնաց լաց լինէր, երբ միտն ընկաւ մայրը: Հոգե-

կան մեծ ոյժ էր պէտք, որպէսզի կարողանար իւր հեծկտանքը պահել:

— Մայր իմ, մայր իմ, շշնջաց հէք աղջիկը, ինչո՞ւ թողիր ինձ մենակ, ինչո՞ւ դու ինձ մենակ թողի՛ր. . . »:

Բ

Ուսացաւ: Տանտիրուհին բերաւ վարժուհու ցամաքած շորերն ու փոքրիկ «չամադանը», որ նրա բոլոր ունեցած-չունեցածն էր: Թէպէտև պանդուկապետուհին արտաքուստ խիստ և կոշտ ու կոպիտ էր երևում, բայց իսկապէս շատ բարի սրտի տէր կին էր:

— Օրիորդ, եթէ կամենում ես տանուտէրի հետ խօսել, պէտք է շտապես, եթէ ոչ նա կ'երթայ իւր ձիթահանքը և այնուհետև մինչև երեկոյ էլ որ սպասես, էլի չես կարող տեսնել նրան:

Ուսուցչուհին բան չասաց այդ առարկու-թեան, այլ իսկոյն հագաւ շորերը, մազերը սանդրեց և ապա դիմեց պառային:

— Խնդրեմ ցոյց տաք, թէ որ կողմով պիտի գնամ տանուտէրին:

— Այս ըոպէիս քեզ մօտ կ'ուղարկեմ Ձիկունանոյին. նա քա քեզ կ'առաջնորդի:

Այդ Ձիկունանուն նոյն աղքատ տղան էր, որ քնած էր բուխարու առաջ: Վարժուհուն ճանապարհ ցոյց տալու համար նանուն առաջ ընկած գնում էր գիւղի փողոցներով:

Եւ որքան օրիորդը առաջ էր գնում, այնքան աւելանում էր նրա երեկուան երկիւղը: Միալար նրա աչքի էին ընկնում յարդախառն կաւով սուղաղած մոխրագոյն տներ, քանդքանդորուած խրճիթներ, որոնց մօտ դեղուած էին տաւարի ահագին աղբակոյտեր. փողոցները ծուռնումուռը, ցեխով լիքը, մըռայլ ու նեղլիկ-նեղլիկ: Միայն մի-մի անգամ պատահում էր ծաղիկներով ու վաղներով շքեղապատուած միքիչ կարգին շինած տներ, իսկ այնուհետեւ դարձեալ նոյն քոնձուոտ — աղքատին հիւղերը: Միևնոյն անշուք դրութեան էր նաև գիւղական փոքրիկ եկեղեցին, որի ծեփը համարեա բոլորովին թափթփուած, զանգակատունն էլ կիսաքանդ: Մէկ խօսքով՝ ամեն տեղ էլ ճնշող տաղտկութիւն էր տիրապետում. իսկ այդ միևնոյն տաղտկութիւնը, ասես թէ աքցանով, բռնել էր նաև հէք աղջկայ սիրտն ու հոգին:

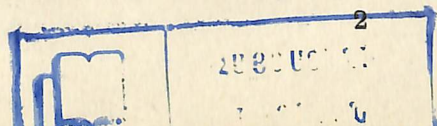
— Այ, այն աղիւսաշէն տունն է, — մատով ցոյց տուեց նանուն տանուտէրի բնակարանը: Այնտեղ առաջ վանք է եղել, որ հետզհետէ քանդուելով, այժմ հողին է հաւասարուել:

Ուսուցչուհին պիտի հէնց այդ տունը մըռնէր: Երբ օրիորդը ոտը ներս դրեց, նրան այնպէս թուաց, թէ ցուրտը կրկնապատկուեց:

Տանուտէրը մի ուռած-փքուած, հաստափոր, «բոխախը» կախ ընկած, կարմրաթուշ գիւղացի էր: Նա այդ ըոպէին քիսաքանդ բուխարու առաջ նստած ծխում էր:

Երբ վարժուհին մօտենալով պաշտօնական թուղթը տուեց տանուտէրին, վերջինս մինչև անգամ նրա երեսին էլ չնայեց, նոյն իսկ չհրաւիրեց նստելու, այլ իսկոյն սկսեց փընթփնթալ, կառավարութեան ու նահանգապետի արած բոլոր կարգադրութիւնները պախարակել և իւր անբաւականութիւնը յայտնել այդ նոր կարգերի վերաբերմամբ: — «Նը, լուսաւորութիւն են ուզում տարածել մեր մէջ . . . հրաշալի՜ բան է այդ լուսաւորութիւնը՝ էլ ասել չի ուզիլ... Գիւղի հասարակութեանն ստիպում են ռոճիկ վճարել այն մարդկանց, որոնց նշանակում են նահանգական քաղաքում, անանց մեր կամքը հարցնելու...: Մեր ինչքն է

41-96

պէտքը ուսուցչուհին: Կամենոմ ես ճշմարիտն իմանալ... գիւղացոց հաց, հաց է հարկաւոր... : Թէ չէ՝ վարժուհին եկել է, թէ չի եկել, կըմնայ, թէ կ'երթայ, այդ բոլորը ողջ մէկ է գիւղի հասարակութեան համար: Եւ օրիորդն իսկի լաւ չի արել, որ վեր է կացել եկել առանց վաղօրօք ինձ իմաց տալու: Չլինի՞ թէ մենակ է եկել... Տեսնո՞ւմ էք. մենամենակ ճանապարհորդութիւններ է անում. իսկ եկած օրն էլ գիշերել է պանդոկում... : Լաւ օրինակ է մեր աղջկերանց համար՝ էլ ասել չի ուզիլ... : ալլաւ այդ տեսակ վարժուհուց ինչ մի լաւ բան պիտի սովորեն աշակերտուհիները... : Ե՛հ, ինչեւիցէ, կը տեսնենք... : Մենք վարժուհի որոնելու կարիք չունէինք, մենք մերերն ունինք. մի երկու աղջիկ կայ, որոնք նոյնպէս ուսեալ են և մերոնք են, որոնց ժողովուրդը աւելի լաւ է ճանաչում, քան թէ քամու բերածներին... :

— Ի՛նչ և է, լաւ, — խօսքը վերջացրեց տանուտէրը և աչքերը վեր բարձրացրեց ու տեսաւ իւր դիմաց կանգնած աղջկան՝ աչերն արտասուքով լի, գոյնը բոլորովին թռած:

— Լաւ, կը մտածեմ... : Դէ ես հօ քեզ չեմ վնդում: Ձէ որ դեռ մտածել է հարկա-

ւոր. դեռ պէտք է նրանց գրել և ապա թէ... յետոյ... :

Վերջապէս վարժուհին սրտապնդուելով՝ խօսեց.

— Յարգելի տանուտէր, ես մի խեղճ, որք աղջիկ եմ. ինձ բնակարան է հարկաւոր: Դըպրոցի մասին ի հարկէ դուք կըհոգաք: Միայն խնդրեմ մեծահոգի եղէք և ինձ մի բարի խորհուրդ տուէք:

Վարժուհու խօսքերը տանուտէրի ունքամէջը բաց արին. նրա համար հօ դժուար բան չէր դպրոցի համար մի հասարակ տեղ և վարժուհու համար էլ բնակարան ճարելը. բացի դրանից ինքը մի երկու դատարկ տուն ունէր, որոնց ոչ ոք էր վարձում, մին որ՝ իսկի բնակուելու բաներ չէին, մէկ էլ՝ որ գիւղից դուրս էր և նրա ետէն ընկած: Մտաբերելով իւր այդ աչքաթող արուած տները, տանուտէրը ժպտաց, յետոյ դիմելով վարժուհուն ասաց.

— Եկէք վաղը, մի՛ք յուսահատուիլ. կըմտածեմ:

Վարժուհին փողոց դուրս գալով տեսաւ մի խումբ պատառոտուած շորերով, ցեխաթաթախ երեխաներ: Դրանք բոլորն էլ այդտեղ կանգնած վարժուհու ելնելուն էին սպասում:

Հէնց որ տեսան նրան, իսկոյն վազեցին դէպի նա. և թէպէտ քաշուելով բայց մեծ հետաքրքրութեամբ այնպէս էին նայում նրան, որ Հէնց գիտենաս «ազիզ» օրուայ զարդարանք էր, կամ գիւղը նոր ոտ դրած ծաղրածու: Զիկու-Նանօն մի առանձին բաւականութեամբ և համարեա թէ հպարտութեամբ պաշտպանում էր վարժուհուն և խռիկ տալիս երեխաներից աւելի համարձակներին ու ձանձրացուցիչներին՝ որին քացի տալով, որի դնչին ծեփելով, կամ վզակովին հասցնելով և որին էլ փախցնում էր՝ շունը վրան հիստանելով: Փողոցին նայող ծխոտ տների առաջ ու լուսամուտների մօտ նստոտած կամ կանգնոտած էին գիւղի կանայք. դրանցից որը ճախարակ էր մանում, որն իլիկ, որը գուլբայ կամ այլ բան գործում, որն էլ իւր գրկի մանուկին ծիծ տալիս: Դրանք ամենքն էլ նայում էին վարժուհու վրայ այնպիսի աչքերով, որոնց մէջ նկատելի էր և՛ ցաւակցութիւն, և՛ ծաղր: Թւում էր թէ նրանք ասում էին. — Սիրելի օրիորդ, դու քո այգպէս նազիկ տեղովդ մէջ պիտի գլուխ հանես մեր երեխանց հետ»: Սրճարանից էլ վարժուհու հանդէպ դուրս եկան չորս թէ հինգ ստահակ երիտասարդ՝ ձեռքները գրպաննե-

րում դրած, չիբուխը բերաններին. դրանք բոլորն էլ աչքները չորս բացած՝ սկսեցին նայել իրանց մօտից անցնող նորեկ օրիորդի վրայ:

Խեղճ աղջիկն զգալով որ ամենայն հետաքրքրութեամբ իրան են մտիկ տալիս, սաստիկ դժուարն եղաւ: Նա կրկամենար փոքրանալ, բոլորովին պստիկանալ, որպէսզի կարողանայ աննկատելի կերպով փախուստ տալ այդ անպատկառ հայեացքներից: Օրիորդը քայլերն արագացրեց, բայց անպատկառ հայեացքները շարունակում էին հետեւել նրան: Երբ հասաւ պանդոկ, ուղղակի, համարեա վազելով, գնաց մտաւ պանդոկապետուհու ննջարանը և ուժասպառ ընկաւ առաջին պատահած աթոռի վրայ: Մի քանի րոպէ շարունակ նա լքում էր միայն իւր սրտի բաբախումը և Զիկու-Նանոյի շան զայրացկոտ մոռոցը հետաքրքիրների վրայ: Յետոյ նա գլուխը դնելով բարձին՝ այդ դրութեան մէջ մի տեսակ անզգայութեան — թմրութեան մէջ ընկաւ. իսկ արտասուքը հոսում էր նրա այտերի վրայից: Երեսը մեռելի գոյն էր ստացել: Այդ րոպէին պառաւը՝ թւերը մինչև արմունկը վեր քաշած, շերեփը ձեռին, գլուխը ղռնից ներս տանելով ծկրակեց. բայց կարծելով թէ օրիոր-

դը քնած է, էլ ներս չմտաւ, այլ կամացուկ հեռացաւ, քթի տակին փնթփնթալով ու իւր զարմանքը յայտնելով, թէ աշխարհիս երեսին հնց են գտնուում այդպէս անսիրտ մայրեր, որոնք իրանց մարմինն ու արիւնը—իրանց հարազատ զաւակին թոյլ են տալիս գնալ օտարների մօտ գործ կատարելու։ Այդ միտքը մինչև անգամ պառաւի բարկութիւնը շարժեց, և նա անմիջապէս վճռեց՝ որ երբ օրիորդը զարթնի, ոչխարի մսից տապակայ ուտացնի և վրան էլ մի բաժակ հին ազնիւ գինի խմացնի։

Քանի մի հոգի՝ պարապութիւնից թէ հետաքրքրութիւնից դրդուած եկան պանդոկ և դիմելով պառաւին՝ սկսեցին հարցուփորձ անել.— Ո՞րտեղից է եկել այդ աղջիկը. քանի տարեկան կըլինի. անունն քնչ է. ո՞ւմ մօտ պետք է ապրի. ո՞րտեղ է սենեակ վարձելու իւր համար. . .

— Ա՛խ, մահի տարածներ, — բարկացած վրայ պրծաւ պառաւը... սատկէք դուք, սատկէք. լաւն այն չի՞ լինիլ որ դուք գնաք ձեր կանանց, ձեր քոյրերի ու աղջկանց հոգսը քաշէք։ Ի՞նչ էք եկել բկիս չօքել, ա՛ գրողի թակածներ. . . : Կորէք, կորէք, քաշուեցէք, ես ձեր գլուխը չունիմ... : Եէէ՛, անիծածներ,

եթէ ուրիշ բանուգործ չունիք, ահա՛ գնացէք այն ծառից կախուեցէք, պրծաւ գնաց . . . էլ քնչ էք ուզում ուրիշներից . . . :

Պարապ թրև եկողներն ու հետաքրքիրները հեռանում էին՝ ծոծրակնին քորելով, և իրանց այդ անյաջողութեան ու կրած պարտութեան համար վարժուհու վրայ էին զայրանում։

Գ

Վարժուհին ստիպուած էր մի երկու շաբաթ էլի մնալ պանդոկում։ Նա միքանի անգամ դարձեալ գնաց տանուտէրին. բայց ամեն անգամ էլ՝— երբ նա իջնում էր աղիւսաշէն հին տան սանդուղքներից, ուր զետեղուած էր գիւղական վարչութիւնը,— նրա աչերը լիքն էին լինում արտասուքով և ինքն էլ պոնկնոտալիս։— Մեր տէրտէրը, ասում էին օրիորդին, միայն սոխ ու հացով է եօլա գընում, որպէսզի միջոց ունենայ իւր քրոջ աղջկան վարժուհու պաշտօնի համար պատրաստել տալ, իսկ հիմա դուք ո՞րտեղից որտեղ՝ կարծես երկնքից վայր ընկաք, եկել էք և ուզում էք գրաւել այդ տեղը, որ ամենայն իրաւամբ

մեր տէրտէրի քրոջ աղջկան է պատկանում: Բացի դրանից դեղագործ Դօն-Չիչօլօն նոյնպէս կամենալով այդ տեղը ձեռք բերել իւր աղջկայ համար՝ մի-գլուխ այն էր գոռում, թէ ինքը երբէք թոյլ չի տալ, որ մի որեւէ անցորդ գայ և իւր աղջկայ բերանի պատառը խլէ: Սակայն տանուտէրը՝ որի հոգսը միայն իւր խարխուլ տները վարձով տալն էր, պատրաստ էր ընդունել վարժուհուն, միայն թէ մինչև օգոստոս, որովհետև այդ միջոցին պիտի գիւղ վերադառնային թէ տէրտէրի քեռորդին և թէ դեղագործի աղջիկը. ուստի մինչև նրանց գալը վարժուհին կարող էր մնալ իւր պաշտօնում, իսկ դրանից յետոյ թող իւր փասափուսէն քաշէր: Գիւղացիք տանուտէրին շատ պարզ կերպով ապացուցանում էին, որ այդ չափ զիջողութիւն ևս հարկաւոր չէ, որովհետև մի անգամ պաշտօնի մէջ մտնելով աւելի ամուր կը հաստատուի, որից յետոյ այլևս դժուար կը լինի նրան հեռացնելը: Չէ՞ որ կառավարութիւնն է սրան ուղարկողը, իսկ կառավարութիւնը միշտ էլ բաղդախնդիրների կողմն է բռնում . . . :

Բարեբաղդաբար տանուտէրը իր-ասածի և կամակորի մէկն էր, աւելի կամակոր՝ քան նոյն իսկ Ռեկիամօցցայի ջորին. նա հաստատ

մնաց իւր մի անգամ ասածի վրայ և վճռապէս յայտնեց.

— Ես այսպէս եմ կամենում և այսպէս էլ պիտի լինի:

Ուղիղ որ հէնց այդպէս էլ եղաւ: Եինական վարչութիւնը տանուտէրից վարձեց նրա երկու տունը՝ մինը դպրոցի համար, իսկ միւսը վարժուհու մնալու համար: Բայց որովհետև այդ սենեակները երկար միջոց աչքաթող մնալուց հնացել ու ծակծակոտուել էին, ուստի սուաղով ծեփեցին ծակուծուկերը և մի երկու դուռ կիր էլ քսեցին սպիտակացնելու համար: Պանդուկում ապրող վարժուհին տեղափոխուեց այդտեղ և սկսեց իւր դասատուութիւնը այդ սառցատանը. ուրիշ ինչ անուն կարելի էր տալ այդ սենեակներին, որ աւելի ցուրտ ու խոնաւ էին, քան մի գետնափոր սառցատուն:

Այդ օրը հինգշաբթի էր: Չիկու-Նանօն ուսը կալաւ վարժուհու փոքրիկ «չամադանը» և առաջ ընկաւ: Մնաս բարով ասելիս վարժուհին խնդրեց պանդուկատուհուն ասել՝ թէ որքան է իւր տալիքը:

— Ե՛հ, դեռ դրա համար ժամանակ կը լինի, հոգիս: Ա՛յ, այն անտաշ ջորեպանները լաւ վարձատրեցին ինձ այս շաբաթ . . . : Հի-

մա ինձ փող չի հարկաւոր, դու քեզ համար հանգիստ գնա՛. դրա համար թող քէֆդ չկոտորուի: Դու ինձ շատ դիւր եկար: Եթէ վառելիք ուղենաս, [առանց քաշուելու ասա՛, ես ուրախութեամբ ինքս անձամբ կըգամ և կը վառեմ վառարանդ . . . ահա թէ ինչպէս ես դու ինձ դիւր եկել, անկեղծաբար խօսեց պառաւը և ապա գրկեց վարժուհուն ու համբուրեց:

Վարժուհին հետեւեց Նանոյին. իսկ պառաւը դեռ երկար միջոց կանգնած մտիկ էր տալիս նրբափողոցներով հեռացող օրիորդին, երբ նա բոլորովին հեռացաւ, նոր ներս մըտաւ փնթփնթալով:

— Միթէ աշխարհիս երեսին այդպէս անսիրտ մայրեր էլ են լինում, որոնք թողնում են իրանց հարազատներին գնալ թափառելու օտարութեան մէջ. . . : Խեղճ աղջիկ. շատ կարելի է չդիմանայ մինչև աշունք. չափազանց նուազ է . . .

Վարժուհին երբ մօտեցաւ այն տնակին, ուր ինքը պիտի ապրէր, կանգ առաւ դռների առաջ: Սմբողջ կացարանի կազմակերպութիւնը հետեւեալն էր. — Սենեակը՝ որ գտանւում էր փողոցի վրայ, հողէ յատակով էր. անկիւններից մինում բուխարի կար. այդ ներ-

քին յարկն էր: Իսկ այդ միւսնոյն սենեակի միջից շարժական սանդուղքը տանում էր երկրորդ յարկը, որ ննջարանի տեղ պիտի ծառայէր:

Զիկու-Նանոն «չամադանը» դրեց գետնին և հարցական հայեացք ձգեց օրիորդի վրայ, որ դանդաղում էր իւր նոր բնակարանը ոտ դնելու. նրա սաստիկ դժուարն էր գալիս: Նոր սպիտակացրած պատերի հոտը մարդու շունչ էր կտրում: Յանկարծակի եկած մի երկու-երեք մուկիկ յատակի վրայ սկսեցին դէս ու դէն վազվզել՝ շտապելուց իրանց բները չգտնելով: Լուսամտից՝ որի ապակիները լաւ չէին ամրացրած, երևում էր առաւօտեան լոյսը: Օրը ցուրտ էր, մռայլ, անձրևային և սաստիկ խոնաւ: Զիկու-Նանոն միքիչ շուրջը դիտելուց յետոյ ասաց.

— Օրիորդ, պէտք է կրակ վառել. շատ փայտ պէտք է վառուի՝ մինչև որ չորանայ: Խեղճ աղջկայ մարմնով սարսուռ անցաւ: Նա արձակեց Նանոյին, իսկ ինքը սանդուղքով բարձրացաւ ննջարանը, որի պատերը սպիտակ էին և բոլորովին մերկ. սենեակի լուսամուտը բացւում էր դէպի դաշտը, որ հիմա տիւր էր և ամայի: Լուսամուտից երևում էին նաև սևին տուող տերևազուրկ

ծառերը: Օրիորդը շուրթը կծեց որ լաց չլինի և արմնկով յենուեց լուսամտի տախտակին: Ահա ինչ բան է կեանք ասածը — անվերջ դառն աղքատութիւն. և պէտք է չարչարուել մինչև անգամ այդ կեանքը պահպանելու համար: Իւր երիտասարդութիւնը՝ որ սովորաբար հաւատացնում են թէ մարդուս կեանքի ոսկէ ժամանակն է, պիտի անց կենայ այս գերեզմանային մենակութեան մէջ, տխուր ու տրտում: Եւ նրա ուղեղի մէջ յանկարծ մի միտք փայլեց իւր ապագայի մասին, որից նա սարսափեց...: Քաղցած ծերութիւն, հիւանդանոց...: Տէր Աստուած, Տէր Աստուած...: Հէք աղջկայ միակ մխիթարութիւնն այն էր, որ մենակ ինքը պիտի տանջուի և միայն իւր համար պիտի հոգայ: Իցէ թէ իւր բարի մայրիկն աղօթք անէ երկնքում և օգնէ իւր աղջկան: Եւ նա լաց եղաւ, որից նրա սիրտը միքիչ թեթեւացաւ. նա կրկին նայեց իրականութեան վրայ: Սենեակի մէջ չկար անկողին, կահ-կարասիք և ոչ մի հատ, ամանեղէնի մասին խօսելն իսկ աւելորդ է, իսկ գրպանում միայն միքանի մանրափող ունէր. թնչ պէտք է լինի իւր գրութիւնը:

Ներքևից ձայներ լսուեց. նա վայր իջաւ: Չիկու-Նանոն թուշերն ուռցրած եռանդով փը-

չում էր չոր ցախերի վրայ որ վառի բուխարին. իսկ երկու կին էլ՝ մի ծղնօտէ ներքեակ և երկու աթոռ էին բերել:

— Օրիորդ ջան, այս աթոռներն իմօնքն են, իսկ ներքեակը Ֆիլօմինը տուեց: Մեզ չկշտամբէք, մենք չունենոր մարդիկ ենք. . . սրանից լաւը մենք չունինք, ասաց կանանցից մինը.

— Իսկ պաստառակալ ու բարձեր պանդոկապետուհին խոստացաւ ուղարկել, վրայ բերեց միւսը:

Գործովի հին աթոռները ձեռքներին ներս վազեցին քանիմի աղջիկ, աթոռները դարսեցին, իրանք էլ վրաները տեղաւորուելով՝ սկսեցին չռած աչքերով վարժուհուն նայել, որ ոչ մէկ բանի չէր խառնուում. նա շարժուում էր կարծես թէ ծանր քնի մէջ: Մի ուրիշ կին էլ եկաւ՝ կռան տակին մի կապոց, մէջը վերմակ և պաստառակալ, իսկ ձեռքին էլ մի պղնձէ ճրագ՝ ձէթով լիքը, որի ծայրին ուրախ իրևում էր սպիտակ պատրոյկը:

— Պանդոկապետուհին ուղարկեց քեզ համար, ասաց նորեկը, որ քեզ համար անկողին պատրաստես: Իսկ յետոյ քեզ համար պղծներ էլ կ'ուղարկէ, փայտ էլ . . .

Վարժուհին կամեցաւ բողոքել: Ահա թէ

Ինչ օրի հասաւ, որ անծանօթ մարդիկ ողորմութիւն են տալիս և ողորմութեամբ էլ կացարան են կարգաւորում իւր համար: Եւ նրա մէջ զարթեց բնածին հպարտութեան զգացմունքը, արիւնը գլխին խփեց և նրա սպիտակ, շարմաղ երեսը ամբողջովին կարմրեց: Սակայն ճիգ թափելով՝ նա կարողացաւ զսպել իրան. ոչ մի խօսք չասաց, մօտեցաւ բուխարուն, որի մէջ կրակը վառուում էր ուրախ-ուրախ, աթոռներէց մինի վրայ նստեց և սկսեց փայփայել այդ աթոռները բերող փոքրիկ աղջիկներին, որոնք թաքնուում էին իրանց մօր շրջագգեստների տակ:

— Մենք դրանց քեզ մօտ ուսումնարան կը բերենք, օրիորդ. միայն խնդրում ենք նրանց հետ քաղցր վարուես. իսկ դրա փոխարէն մենք պատրաստ ենք՝ հէնց ինչ էլ որ կամենաս . . . քո խաթեր համար թէկուզ մինչև աշխարհի ծայրը բոբիկ ոտով վազ կը տանք. . . :

Եւ այդ ասելով՝ կանայք, առանց ժամանակ կորցնելու, սանդուղքով վերև տարան իրանց բերած բարիքը: Զիկու-Նանօն ձեռքերը գրպանը դրած կանգնել էր դռների մէջ և յանդիմանում իւր շանը, որ համարձակուել էր սենեակ մտնել: Կրակի տաքութիւնից վար-

ժուհին սկսեց հետզհետէ իրան աւելի լաւ զգալ: Այժմ՝ նա մտածում էր, թէ ինչպէս դասաւորի իւր աղքատին կահ-կարասիքը, որ աւելի յարմար լինի. խորհում էր տարօրինակ աղքատ տղայի մասին, այդ բաները բերող կանանց բարութեան մասին: Յուսոյ մի թոյլ նշույլ թափանցեց նրա հոգու մէջ: Կարելի է Աստուած խղճայ և օգնէ իրան առանց մեծ նեղութեան ապրելու: Ժողովուրդը լաւ է երևում. միայն շատ ձեռպակաս են: Ինչ արած՝ պէտք է աշխատած հաշտուել չըքաւորութեան հետ: Կըգայ գարունը, օրերը կը տաքանան, կը ծաղկեն ծառերն ու ծաղիկները, այն ժամանակ կարելի է դաշտ դուրս գալ՝ թէ ամբողջ մարմնին հանգստութիւն տալու և թէ հոգւով թարմանալու. ուր ինքը երեխաների համար դասեր կը պատրաստի, երգեր կը յօրինի: Իւր բաղդից կարելի է թէ մի սրտակից ընկերուհի էլ գտնուի: Ո՞վ իմանայ թէ ինչու, միայն նրան այնպէս էր թւում, որ այդ ապագայ ընկերուհին անպատճառ բարձրահասակ, սիրուն կաղմուածքով աղջիկ է լինելու, մեծ-մեծ, խոհուն ու խումար աչքերով, սև ու շքեղ վարսերով և դժգոյն երեսով. . . : Նա տխուր կը ժպտայ, քիչ կը խօսի. թէ ճոր եկած միջոցին և թէ մնաս բարով ասելիս միշտ էլ

իւր ձեռն ամուր կըսեղմի. անշուշտ նա իւր կեանքի մէջ շատ տանջուած կըլինի բոլորովին իզուր տեղը. . . :

Վարժուհին երևակայութեամբ իւր համար ընկերուհի էր ստեղծում, բայց իսկապէս՝ թէև անգիտակցօրէն, ինքն իրան էր պատկերացնում: Եւ այդ նրա խառնուածքից էր. նա իսկապէս չէր տանջուում այն բանից՝ որ իրան ոչ ոք էր սիրում, այլ աւելի տանջուում էր նրանից՝ որ մէկը չկար, որին ինքը սիրէր, որի մէջ նա այնքան պահանջ էր զգում:

Լուսամտի ճեղքերից թափանցող սառը քամին ուղղակի փչում էր նրա թիկնամէջին: Դրանից նա սթափուեց:

Բոցավառուած չոր ճախերը ճարճատում էին և ոսկեղէն անձրև սփռում զէսուղէն: Այդ հաճելի տաքութիւնից ինքնամոռացութեան մէջ ընկղմուած, նա բաւականութեամբ նայում էր կրակին, որի կայծերը մին այս ու այն կողմն էին ցրիւ-ցրիւ գալիս, մին էլ յանկարծ իջնում, — վայր նստում: Միքիչ յետոյ նա տեղից վեր կացաւ, բրդէ մեծ շալը ձգեց ուսերին, ծայրերը պատ տուեց իրանին, ապա դիմելով Զիկու-Նանոյին՝

— Նանո, գնանք ներքև, տեսնենք ուսումնարանը, ասաց և մէկ էլ կանգ առաւ

վարանման մէջ: Խեղճ աղջիկը մտաբերեց, թէ ինչպէս առաւօտեան գիւղամիջով անցնելիս բոլոր երեխաները, երիտասարդները, հետաքրքիր կանայք և համարեա ողջ գիւղի բնակչութիւնը իրան էին մտիկ տալիս. այդ պատճառով հարցրեց Նանոյից.

— Արդեօք մի ուրիշ կողմնակի ճանապարհ չկայ ուսումնարան գնալու:

— Խնչպէս չէ, գիւղից դուրս, տների ետևը քիչ բանուկ մի նեղ ու ծուռ կածան կայ, — պատասխանեց Նանոն և առաջ ընկաւ իւր շան հետ: Օրիորդը նրան հետևեց: Նանոն գնում էր և ձեռքերը տաքացնում՝ կամ փչելով և կամ կռնատակերին պահելով. իսկ վարժուհին երկու ձեռքերով փէշերը լաւ հաւաքած, ոտի թաթերի վրայ զգուշութեամբ անցնում էր ջրալից փոսերի և սայլի անիւններից կազմուած խոր շաւիղների մէջերքով: Վերջապէս հասան դպրոցին, որի անկիւնները դեռ ևս կանաչին էին տալիս խոնաւութիւնից ու կանաչ բորբոսից. դրանց վրայ չէր ազդել գործ դրած կիրը: Տանուտէրը դպրոցումն էր. նա մտիկ էր տալիս, թէ ինչպէս են պատին ամրացում «պապիէ-մաշէից» շինած մեծ խաչելութիւնը, ինչպէս գրատախտակը դնում մէկ անկիւնում, իսկ միւսում էլ վարժուհու հա-

մար յատկացրած նստարանն ու սև սոճու փայտեայ սեղանը տեղաւորում: Թէպէտ տանուտէրը՝ նկատեց վարժուհուն ներս գալը, բայց նրա գիրուկ մարմինը տեղից իսկ չչարժուեց, այլ փոքրիկ չիբուխը ատամների արանքում զիմեց վարժուհուն:

— Տեսէք, կարծեմ որ պէտք է բաւական մնաք:

— Հապա երեխաների նստարաններն ո՛ր են. ինչո՞ւ չկան թանաքամաններ, թուղթ, աշխարհագրական քարտեզներ, հարկաւոր պատկերներ . . . :

— Տէր ողորմած Աստուած... միանգամից այդ ինչքան բան ասացիք: Այդպիսով մենք կարող ենք ողջ գիւղը քարուքանդ անել . . . : Ես կարծում եմ՝ առանց այդ բաների էլ կարելի է եօլագնալ: Այն էլ բաւական է, որ ձեզ ընդունեցին, տեղաւորեցին. մէկ տեսէք, թէ ի՞նչ հիանալի կացարան ենք տալիս դուրոցի համար:

Օրիորդը շրթունքը կծեց. նա շալի տակ պահեց յուզմունքից դողացող ձեռքերը և յենուեց պատին: Չէ որ նրան զրկում էին ամենաանհրաժեշտ միջոցներից, որոնց օգնութեամբ նա կարող էր մեծ արդիւնք ցոյց տալ:

Տանուտէրը երբ համոզուեց, թէ ամեն

բան իւր տեղն է ու էլ պակաս բան չկայ, նորից զիմեց վարժուհուն՝ կարծես սկսած խօսքը շարունակելով.

— Լսեցէք՝ ինչ եմ ասում. գուշակայ գործել և սրբազան պատմութիւն, այսինքն՝ կրօն կըսովորեցնէք. ձեզանից միայն այդքանն ենք պահանջում: Իսկ գրել-կարդալուն այնքան էլ գլուխ դնել հարկաւոր չէ:

Այդ ասաց տանուտէրն ու գնաց: Վարժուհին աչքերով հետեց յամրաքայլ հեռացող գեղաւագին և մնաց ապշած. սակայն նա չյուսահատուեց, այլ հաստատապէս մըտքին դրեց իւր ստանձնած պարտականութիւնը՝ ինչքան որ հնար է, անթերի կատարել:

Օրիորդը նստեց, ճիշդն ասած՝ համարեա ընկաւ իւր համար նշանակած նստարանի վըրայ և ձեռքերը դրեց սեղանին, որից դեռ ևս դեղի հոտ էր գալիս . . . : Ահա այստեղ, այս միւսնոյն տեղում, շրջապատուած աղմկարար երեխաների խմբով, ինքը կ'անցկացնի մի տարի, երկու տարի, կամ ո՞վ գիտէ, կարելի է նաև երեք . . . : Նոյն իսկ իւր ամբողջ կեանքը, ուր մեծ քաղաքների արձագանքն անգամ չի հասնելու իրան: Սակայն իրան ինչ այդ մեծ քաղաքները, ուր բացի ծնողների թանկագին աճիւնից, մի հատիկ կենդանի շունչ

չունի: Նա մի մտերիմ, կամ մի հատ սըր-
տացաւ բարեկամ չի ունեցել. գոնէ մէկը չի հո-
գացել իւր մասին, ինչպէս և ինքը չի հոգա-
ցել ոչ ոքի մասին: Նա իւր ամբողջ մատաղ
կեանքն անց է կացրել հանապազ այն սև
միտքն ունենալով, թէ գուցէ վաղը զրկուի
նաև այն մի կտոր հացից, որ ունի այսօր: Եւ
մէկ էլ յանկարծ սաստիկ վիրաւորական թը-
լաց նրան, երբ մտածեց որ ինքը պէտք է
մեռնի մեն-մենակ և թաղուի ողորմու-
թեամբ. չի լինելու մէկը, որ գոնէ մի կա-
թիլ արտասուք թափէ իւր վրայ, չի գտնուե-
լու մի հոգի՝ որ ծաղիկներ սփռէ իւր հողա-
կոյտի վրայ: Այդ մտքերի ազդեցութեան տակ
նոյն րոպէին նրան աւելի երկիւղ էր ներշնչ-
ում մերկ գերեզմանի սարսափը, քան կենսա-
կան ծանր հոգսերը: Եւ որպէսզի ազատ ըն-
թացք չտար իւր այդ զգացմունքին, որ խեղ-
դում էր նրան, նա շտապով մօտեցաւ լուսա-
մտին, որի առաջ տարածւում էր պարսպա-
պատ բանջարանոցը: Այդտեղից երևում էին
գիւղի թխացած շէնքերը, որոնք ձգւում էին
մինչև բլրի մօտերքը, երևում էին մոխրին տը-
ւող ժայռերը, ամբողջ հեռաստանը, որ կորչում
էր երևացող թանձր մշուշի մէջ:

Զիկու-Նանօն կուչ եկած նստել էր ան-

կիւնում, ինքնաբաւական կերպով շօյում
իւր շանը և տարօրինակ խօսքեր շշնջում նը-
րան, որոնց լսում էր հաւատարիմ անասունը
աչքերը ճպճպացնելով ու պոչը բուլղի-բուլղի
անելով, որպէս թէ հասկանում էր տիրոջ
ասածները:

Տուն վերադառնալով վարժուհին պանդո-
կապետուհուն տեսաւ նստած ուրախ վառուող
բուխարու առաջ:

— Այսօր շարունակ քեզ վրայ էի մտա-
ծում, օրիորդ, խօսեց պառաւը. հիմա եկել եմ
ասեմ, որ քեզ համար ճաշը ես կը պատ-
րաստեմ: Զէ՛ որ դու ոչ մի հատ աման չունիս:
Ի՞նչ կ'ասես, հը՞:

Օրիորդը նրա ձեռը սեղմելով ասաց.

— Շնորհակալ եմ. ի՞նչպէս բարի էք դուք:

— Այստեղ չար ու բարի լինելու բան
չկայ, հոգիս... Զէ՛ որ ես իմ օգտի համար պի-
տի աշխատեմ. . . : Քեզ արդէն ասացի, որ
դու ինձ շատ դիւր եկար. հէնց այն երեկոյ
դու ինձ դիւր եկար, երբ իմ պանդոկում ի-
ջար: Ես մի աղջիկ ունէի, նա ևս քեզ նման
ճերմակ էր. միայն նա շատ բարակ էր,
այնպէս բարակ, որ ապակու նման թափան-
ցիկ էր: Իմ ամբողջ հոգիս էր նա, բայց Աս-
տուած ձեռքիցս առաւ նրան . . . :

Եւ պառաւն սկսեց դառնապէս լաց լինել։
— Ինչ այնպէս է թուում, որ ինչ որ լաւ
բան եմ անում, նրա համար եմ անում... :
Հիւանդ պառկած միջոցին երբ մի-մի խնգամ
ուզող էր գալիս լուսամտի տակ ողորմութիւն
խնդրում, իմ աղունակս, — ան, մեռնեմ նրա
խոշոր-խոշոր խումար աչերին, — իսկոյն ձայն
էր տալիս. «Մայրիկ ջան, մի բան տուր խեղճ
ուզողին»։ Հիմա նա երկնքումն է. և շատ
կարելի է այժմ մեզէ նայում։ Եթէ նա կեն-
դանի լինէր, նա ևս քեզ ծառայութիւն
կ'անէր։

Վարժուհին մինչի հոգու խորքը յու-
զուած էր. նա խօսք չէր գտնում մխիթա-
րելու այդ ըստ երևութին կոշտ բայց մայ-
րական խանդակաթ սիրով տոչորուող կնոջը։
Պառաւը իւր հաստ գոգնոցով սրբեց աչքերը
և նկատելով վարժուհու սաստիկ յուզուած
դրութիւնը, էլի ինքն սկսեց նրան մխիթա-
րել։ Աթոռից վեր կացաւ, մօտեցաւ նրան և
ձեռը դնելով ուսին, որքան կարող էր ա-
սաց քնքշաբար։

— Մի վհատուէր, սիրելի աղջիկս, աշխա-
տիր քանջ լինել, որպէսզի կարողանաս զիմա-
դրել շատ արգելքների։ Թէպէտ մեր գիւղացիք
էլի նախկին կոպիտ և բռի մարդիկն են, բայց

էլ առաջուայ նման ոչ բարեպաշտ են և ոչ
առաքինի. նրանք փորձառու ծերերին այլևս
չեն լսում. . . : Ահա այդ է պատճառը որ
բոլորովին օտար մարդիկ են տիրութիւն ա-
նում այստեղ... : Բայց ես շարունակում եմ էլի
հին ձևի ապրել... և միշտ էլ իմ մուրազա-
չոր Մենիիս մասին եմ մտածում... : Ի՛նչ մնաս
բարով, զաւակս. թող Աստծու աջն ու խաչը
վրադ լինի։

Պառաւը գնաց, սեղանի վրայ թողնելով
երեք պուտուկ՝ իրանց խփերով, կերակուր
եփելու համար, երեք էլ երեսուրբիչ։

Իրիկնադէմին Զիկու-Նանօն ղռները փա-
կեց և նոյնպէս գնաց։

Երեկոյեան զանգի մեղմ ու երկարահնչիւն
ղօղանջիւնը հանդիսաւոր կերպով և խաղաղու-
թեամբ տարածւում էր ողջ գիւղի վրայ և
մարդկանց աղօթելու հրաւիրում։

Գ

Ամեն օր, առաւօտեան ժամը ութին,
վարժուհին գնում էր ուսումնարան, որի դռ-
ների մօտ արդէն հաւաքուած սպասելիս էին
լինում միքանի աղջիկ՝ վառարանի համար ճախ
ու խշուր կռնատակներին։ Դասարան մըտ-

նելուն պէս վարժուհին իսկոյն բաց էր ա-
նում լուսամուտը. քանի մի ըոպէով, որպէսզի
սենեակի ծանր օդը մաքրուի, թարմանայ,
յետոյ փակում էր, նստում աթոռակի վրայ
և ամենայն ուշադրութեամբ նայում, թէ
ինչպէս են կրակը վառում: Իւրաքանչիւր
աշակերտուհի պարտաւոր էր իւր բաժին վառե-
լիքը հետը բերել. որը կտրտած քանիմի փայտ,
որը ճախ, կամ խշուր, որը ծառի կեղև, որն
էլ արևածաղկի չորացած ցօղուններ: Սենեա-
կի մէջ դրուած էին աթոռներ, աթոռակներ
և զանազան տեսակ նստարաններ... Այդ ա-
մենը երեխէքն էին բերել իրանց համար:
Երբ վառարանը սկսում էր ուրախ-ուրախ վա-
ռուել, աշակերտուհիք հետզհետէ գնում նըս-
տում էին իրանց նստարանների վրայ: Յրտից
ամենի երեսն ու ձեռքերը կարմրատակած էին
լինում: Նրանցից միքանիսը դեռ էլի ծա-
մում էին իրանց առաւօտեան ուտելիքը, իսկ
միւսներն իրանց բաժինը պահում գրպան-
ներում, որոնք նկատում էին գոգնոցների
տակից: Աշակերտուհիք աղաղակում էին, աղ-
մուկ բարձրացնում, ոտներով թղթղկացնում
յատակին, աթոռները շարժում և կամ իրար
բռնելով: Այդ բոլոր միախառնուած աղմու-
կից մարդու գլուխ էր պտոյտ գալիս:

Պատահում էր որ գեղջկուհիներից մինը
իւր գործին գնալիս, շտապով մտնում էր դա-
ստուն և ծծի մանուկը յանձնում այդտեղ
սովորող մեծ աղջկան, որ նա պահի: Կամ
ներս էր գալիս ածխագործը, որի ճանապարհի
վրայ էր դպրոցը, և առանց այլևայլութեան
վարժուհուն յանձնում կեղտի մէջ կորած իւր
փոքրիկ որդուն: Երեխան թնգթնգում էր որ
լաց լինի, սակայն հայրը թողնում գնում էր,
անիծելով իւր ճակատագիրը, որովհետև ա-
մուսինը վախճանուելով՝ իւր վզին էր թողել
մատաղ երեխաներին:

Վարժուհին ուրիշ ճար չունէր, նա պէտք
է սրտապնդէր ու համաձայնէր և հետն էլ
իւր ստանձնած գործը քաջաբար գլուխ հա-
նէր: Առհասարակ ամենքն էլ հասկացնում
էին նրան, որ հասարակութիւնն իզուր տեղը
չէ նրան ռոճիկ վճարում. ուստի գիւղացինե-
րից ամեն մինն իրաւունք էր համարում վար-
ժուհու ժամանակը իւր ուզածին պէս գոր-
ծադրել: Ահա այդ էր պատճառը որ իրանց
ընդհանուր դայեակի պարտականութիւնը ևս
նրա վրայ էին բարձում:

Օրիորդն աշխատում էր դպրոցում տի-
րող աղմուկն ու աղաղակը դադարացնել.
երբ խաղաղութիւն էր տիրում, աղօթք էր

ասել տալիս և պատուիրում հանգիստ մնալ, որ դասն սկսի. և նա սկսում էր այբուբենն ուսուցանել. ամենից առաջ ձայնաւոր տառերը, յետոյ բաղաձայնները և այլն ըստ կարգին: Աշակերտուհիք չէին կարողանում վարժուհու ասածները շուտ ըմբռնել. և վարժուհին էլ նոր սկսեց հասկանալ, որ ուսուցանելն ու երեխայ դաստիարակելը ևս մի արհեստ է, որ իրան չեն սովորացրել, որպէսզի ինքն այժմ թէ հեշտ կերպով ուսուցանէր աշակերտուհիներին և թէ հետները վարուել իմանար:

Եւ վարժուհին ինքը իւր անկարողութեան վրայ էր բարկանում: Փախչում էր նրանից նաև բարոյական վերջին նեցուկը, այն է՝ հասարակութեան օգուտ բերելու յոյսը: Չկար գոնէ մէկը, որի հետ կարողանար խորհրդակցել այդ բաների մասին:

Աշակերտուհիներին աւելի հասակաւորները համարձակ և համարեա ծաղրով նայում էին ուղիղ նրա աչքերին. «մի տեսէք ինչ է անում», ասում էին նրանք քթերի տակին: Իսկ փոքրիկներն իսկոյն իրանց գոռոցն էին կցում, հէնց որ վարժուհին հետները միքիչ խիստ, կամ լուրջ կերպով էր վարւում:

Խեղճ աղջիկն զգում էր որ ներքին

յուզմունքից քիչ է մնում խեղճութի. ուստի նա աշխատում էր իրան պահել և անտարբեր ելնալ, բայց այդ ամենեին չէր յաջողում նրան: Կուրծքն արդէն սկսել էր ցաւել, երբեմն չոր հազն արգելք էր լինում նրան պարապելու:

Տէր Աստուած, աւելի լաւ չէ մեռնել: Օրական երկու անգամ գնում էր ուսումնարան և երկու անգամ էլ վերադառնում տուն: Նրա փոքրիկ ոտները թաղւում էին ձնի մէջ, կամ սառը ցեխի մէջ խրւում, իսկ խեղճ աղջիկն ուրիշ ոտնաման չունէր բացի հագինից: Լեռնային խիստ ու սառը քամին ծեծում էր նրա երեսը, փրփռացնում հագուստը և ողջ մարմինը սառեցնում: Օրիորդը նախանձով էր մտիկ տալիս ուրախ ծտերի վրայ, որոնք խմբերով նստած տանիքներին՝ ճռուողով էին աշխուժութեամբ, խմբովին էլ թռչում, վեր էին գալիս ձնի վրայ և կամ տերևաղուրկ ծառերի շուրջը պտոյտներ անում:

Երեկոյեաները վարժուհին նստում էր բուխարու առաջ և կարում, գործում, կամ մի բան կարգում: Բայց յաճախ միլը, տսեղը, կամ գիրքը, նրա կամքի հակառակ, ձեռքից վայր էին ընկնում ծնկների վրայ և

սեւսեւ մտքերը, որ ծնունդ էին առնում նրա հէք գլխի մէջ, անյուսուլթեան մէջ էին ձգում նրան և սարսափեցնում: Լեռների կիրճերի մէջ ոռնացող հողմը փչում էր ուժգնութեամբ և ձնի տարափները բերում խփում լուսամտի ապակիներին. սաստիկ քամուց տերևազուրկ ծառերի ճղները շրխկալէ դիպչում էին բանջարանոցի ցանկապատին և խեղճ աղջկայ վրայ սարսափ բերում:

Նա ամբողջովին սարսռաց այդ գիշերային ձայներից, և որպէսզի այդ անախորժ տպաւորութիւնից ազատուի, նա վերկացաւ և բուխարու մէջ վառուող փայտերն իրար գցեց, որ աւելի լաւ վառուեն:

Նա միառմի մտաբերում էր օրուան անցած-դարձածը. լիշում էր աշակերտութիւնների անունները, նրանց հետ ունեցած խօսակցութիւնը, իւր անարդիւնք ուսուցումը, ճանապարհին իրան հանդիպող մարդկանց դէմքերը: Եւ այդ բոլոր լիշողութիւնների մէջ օրիորդի համար ամենից անախորժն ու անհաճելին սրճարանի մշտական յաճախորդ այն հինգ ստահակ տղերանց մասին լիշածն էր. սակայն նա ստիպուած էր միշտ էլ այդ սրճարանի մօտով գնալ-գնալ, քանի որ միակ ճանապարհն այդտեղով էր անցնում: Անպի-

տան ստահակները ամեն օր շարունակ նայում էին օրիորդի վրայ և շատ անգամ էլ ծաղրում: Մանաւանդ նրանցից մինը՝ որ միշտ սրճարանում վէր ընկած էր լինում, գալիս էր և յատկապէս վարժուհուն սպասում: Դա մի չեչոյտ, անդուր ու անալի երիտասարդ էր:

Եւ միայն Չիկու-Նանոյին էր օրիորդը հաճութեամբ մտաբերում: Այդ արգահատելի հաշմանդամը, որ միշտ իւր շունը հետն էր ման ածում, ամեն օր գալիս էր վարժուհու համար ջուր կրում, փայտ բերում, իսկ վարձատրութեան մասին լսել անգամ չէր ուզում: Երբ սենեակը սրբում պրծնում էր, բուխարին էլ վառում, միքիչ կանգնում էր, իւր շիւ աչքերով նայում վարժուհուն և առանց մի խօսք ասելու հեռանում:

Բարի պանդոկապետուհին իսկիմտքից չէր հանում վարժուհուն. նրան «աղջիկ-ջան» էր ասում և երգում էր որ ինքը պատրաստ է իւր գլուխը մահու տալ նրա համար: Բայց միւս գեղջիկուհիք այնքան էլ լաւ աչքով չէին նայում վարժուհուն: Իսկ գիւղի աղնուական համարուած և հարուստ կանայք, որոնք կատարեալ իշխանական կեանք էին վարում, ուղղակի արհամարհում էին նրան. որովհետեւ վարժուհին նրանց չէր այցելել և

այժմ էլ չէր աշխատում նրանց հովանաւորութիւնը ձեռք բերել:

Կիւրակի օրերը պատարագին ամենից շուտ եկողը և ամենից էլ ուշ գնացողը վարժուհին էր լինում, որպէսզի իրան մտիկ տուող չլինի: Եւ սակայն չնայած այդ զգուշութիւններին, նա իւր մութ անկիւնում կանգնած տեղից տեսնում և զգում էր, թէ ինչպիսի բժախնդիր և անբարեացակամ հայեացքներ են յառուած իւր վրայ, որոնք կարծես ասելիս լինէին. — «Հպարտ, գոռոզ անպիտան, արժան չհամարեցիր մեզ այցելութեան գալ, հիմա էլ չես կամենում մեզ ճանաչել. դէ ուրեմն սպասիր, կըտեսնենք...»:

Վարժուհու թէ անհաղորդ ու զգուշաւոր բնաւորութիւնը, թէ այն՝ որ նրան նահանգական իշխանութիւններն էին հաստատել այդ պաշտօնի մէջ, և այն էլ հակառակ գիւղի առաջաւորների կամքին, հետզհետէ պատճառ դարձան ընդհանուր հակակրօթեան, որ երկաթի օղի նման ամուր ու պինդ բռնել էր խեղճ աղջկան: Ամեն տեղ հետևում էին նրան. լրտեսում էին նրա ամեն մի քայլը, արտասանած իւրաքանչիւր խօսքը, և հետևում ու լրտեսում էին այն չարամիտ ու նենգ հետաքրքրութեամբ, որ անպատճառ կամե-

նում է մի որևէ վատ բան երևան հանել իւր հետազօտած առարկայի մէջ: Այլևս ինչ ասել կ'ուզի որ այդ տեսակ ստոր փափագ ունեցողների համար մի ամենաչնչին պատահմունք, կամ զուգադիպութիւն բաւական էր լինում, որ ամենազգուշի բամբասանքներ հնարէին ու տարածէին:

Վարժուհին մի անգամ մտքի ետևից ընկած՝ երկար կանգնած մնաց իւր սենեակի լուսամտի առաջ. հէնց այդ միջոցին նրա տան մօտից մի ձիաւոր երիտասարդ անցաւ: Իսկոյն կարծիք տարան, որ դա նրա սիրահարն էր, որին սպասում էր լուսամտի առաջ, որպէսզի կարողանայ նշանացի ձեռքով ժամադիր լինելու համար պայմանաւորուել: Մի անգամ ևս դառնազին լաց լինելիս վրայ հասան, և էլի անմիջապէս վճռեցին, թէ նա այդպէս արտասուում է իւր հեռաւոր սիրեցեալի համար: Յետոյ էլ անխղճօրէն սկսեցին նրան մեղադրել բողոքականութեան մէջ. և այդ այն պատճառով, որ ինչ գիւղն էր եկել, ոչ մէկ անգամ չէր ճաշակուել, բացի դրանից իրանց աչքով էլ տեսել էին նրան մի ուրբաթ օր պասը լուծելիս:

Աւելացրէք դրանց վրայ նաև տեղական երէցի և դեղավաճառի տարածած ստայօղ

լուրերը, որոնք հիմնուած էին լինում այն տեղեկութիւնների վրայ, որ գրում էին՝ մէկի աղջիկը և միւսի քեռորդին, որոնց հետ միևնոյն դպրոցում էր ուսել վարժուհին: Այդ աղջկանց չար նպատակով գրած նամակները կրակի վրայ իւղ էին աւելացնում: Քահանան ու դեղավաճառը ամենքին պատմում էին վարժուհու մասին՝ թէ նրան այն պատճառով են այդպէս շուտով պաշտօն տուել գիւղում, որպէսզի նրա ներկայութիւնից ազատեն ուսումնարանը, որպէս թէ վարժուհին անամօթի մէկն է եղել, որ նա ուսուցիչներից միքանիսին սիրահարական նամակներ է գրել և ամեն Աստծու օր լուսամուտներից տոմսակներ է վայր նետելիս եղել իւր սիրահարներին. թէ նրան այն պատճառով են հասունութեան վրկայական տուել, որ նա մենակ գնալ-գալ է ունեցել երեք ամուրի ուսուցիչների կացարանները, որ նա ո՛չ Աստծուն է հաւատում և ոչ՝ Նրան բարեխօսող սրբերին. իսկ կրօնի մասին այնպիսի բաներ է ասում, որ լսողի գըլխի մազերը բիզ-բիզ են կանգնում...:

Թէ այդ և թէ դրանց նման շատ ստույթիւններ՝ տէրտէրն ու դեղավաճառը առանձին բաւականութեամբ էին պատմում ամենքին: Ինչ ասել կ'ուզի որ այդ բոլոր բամբա-

սանքների մասին խօսում էին նաև սրճարաններում, պանդոկներում ու փողոցներում: Ծաղրի համար «բանաստեղծուհի» անունը կպցրին օրիորդին. ապա սկսեցին բազմաթիւ անստորագիր նամակներ գրել նրան, որոնց մէջ այնպէս էին հաւատացնում նամակագիրները, որպէս թէ իրանց յայտնի է նրա ամբողջ անցեալը, նրա արած վատ-վատ բաները. հետևապէս նրան կըվռնդեն, եթէ ինքը իւր ազատ կամքով վաղօրօք չհեռանայ:

Վժբադդ աղջիկը տանջւում էր. նա միանգամայն չէր կարողանում հասկանալ, թէ ո՞րտեղից են հաւաքում այդ անխիղճ ստերն ու բամբասանքները: Բայց և այնպէս, ինչքան որ կարողանում էր, էլի շարունակ աշխատում էր, որպէսզի կարողանայ իւր ստանձնած պարտականութիւններն անթերի կատարել առանց մէկին մի բան ասելու: Եւ միայն մի անգամ իւր լքցուած սիրտը բաց խրաւ պանդոկապետուհուն, երբ նա եկել էր իրան տեսութեան:

Պառաւն այդ բանից այն աստիճան վրդուեց, որ տուն վերադառնալիս՝ հէնց ում վրայ էլ որ կասկած տարաւ թէ անբարեացակամ պիտի լինի Քէպի իւր «աղջիկ-ջանը», աջ ու ձախ ամեն հանդիպողի՝ հայհոյեց. իսկ սրճարանի

մշտական յաճախորդ երիտասարդներին հօ՛ իստակ ներկեց: Պառաւի այդ վարմունքն աւելի ևս բորբոքեց կրքերը. դրանից յետոյ վարժուհուն համարեա անցնել չէին թողնում. ուղղակի նրա երեսին անպատկառ խօսքեր էին շարտում և ծաղրում:

Երբ ամիսը լրացաւ, օրիորդը Զիկուհ-Նանոյին ուղարկեց շինական վարչութիւն՝ ռոճիկն ստանալու. բայց գանձապահը չտուեց, այլ պատուիրեց ասելու՝ թէ «թո՛ղ օրիորդն ինքը գայ ստանայ»: Եւ օրիորդը գնաց: Գանձապահը վերոյիշեալ չեջոտ ու անամօթ սրիկան էր, որ սրճատան մօտ սպասում էր վարժուհուն ամեն օր: Թշուառականը դեռ սկսեց զանազան հաճոյախօսութիւններ անել օրիորդին, ապա խնդրեց որ նստի. հարցուփորձ արաւ օրիորդի առաջութեան, նրա հայրենիքի կլիմայի, նրա ընտանիքի մասին, ականյալտնի կերպով խօսակցութիւնը դիտմամբ ծրծռացնելով: Վարժուհին՝ ըստ հնաւորութեան միայն այ՛ո կամ ո՛չ էր պատասխանում: Սակայն անհամբերութիւնը տիրեց խեղճ աղջկան. նա սկսեց անհանգստանալ, որ մի անձանօթ տղամարդու հետ այդպէս երես առ երես զրոյցի էր բռնուել: Գանձապահը խիստ պերճաբան դարձուածքներով թոյլտուութիւն խնդրեց վար-

ժուհուց՝ գնալ-գալ ունենալ նրա մօտ. որովհետեւ օրիորդն այնպէս սիրուն ու գողտրիկ արարած է, որ ինքը միանգամայն սքանչացած է նրա սիրունութեան վրայ...:

Բարկութիւնից խեղճ աղջկայ գոյնը թռեւ էր, նա ոչինչ չէր պատասխանում: Այն ժամանակ ստահակ անպիտանը մօտեցաւ նրան, գրկեց մէջքից և համբուրեց:

Լսելի եղաւ ապտակի շրրպսոյ: Գերմարդկային ճիգ թափելով նա ազատեց իրան գիւղական Դօն.Ժուանի ճիրաններից և դուրս վազեց փողոց:

— Կըտեսնե՞ս թէ քեզ քաղցած չսպանեմ, աղքատ-ղաղօ, ալաղակեց նրա ետևից գանձապահը:

Եւ ճշմարիտ, այն անպիտանը չտուեց խեղճ աղջկայ ռոճիկը, միշտ էլ ասելով՝ թէ «գանձարանում պատրաստի դրամ չկայ, վաղն եկէք»:

Եւ այդպէս ամեն Աստծու օր:

Վարժուհին խնդրեց տանուտէրին, ապա դիմեց վերատեսչին, վերջապէս գրեց նաև նահանգապետին, բայց ոչ մի տեղից օգնութիւն չստացաւ. մինչև անգամ չպատասխանեցին նրան:

Միայն պանդոկապետուհին էր որ նրան

չէր լքանում: Սակայն օրիորդն զգում էր նուաստանալու դառն զգացմունքը: Վասնզի միջոց չունենալով իւր պարտքը հատուցանելու պառաւին, նա կերակրւում էր ի սէր հանգուցեալ Մենիի: Բացի դրանից նա այլ հոգսեր ևս ունէր. խեղճի կօշիկները բոլորովին ձեռքից գնացել էին, շորերն էլ մաշուել: Նրա հաւատարիմ բարեկամը— բրդէ մեծ շալն անգամ շատ մաշուելուց սկսել էր, կարծես, բարակել: Այն ինչ անհրաժեշտ էր օրը երկու անգամ տանից դուրս գնալ ամեն տեսակ եղանակին:

Հէք աղջիկը բոլորովին ինքն իրան կորցրել էր:

Զիկու-Նանօն միշտ գնում էր անտառ և վարժուհու համար չոր խշուր-մշուր ժողովում և աշխատում էր այնպիսի ժամանակ գալ տուն, երբ օրիորդը տանը չէր լինում: Իսկ պատահած միջոցին օրիորդին այնպէս էր թրւում, թէ Նանոյի շիւ աչքերում կարեկցութեան փայլ է նշմարում դէպի ինքը:

Թշուառական գանձապահի մտքից չէր գնում կերած աստակը. նա բաւական չհամարելով վարժուհուն ռոճիկ չտալը, այլև ամեն երեկոյ պանդոկից դուռն գնալիս, որ սովորաբար լաւ կոնծած էր լինում, զգուշ

բովանդակութեամբ ոտանաւորներ էր երգում խռպոտ ձայնով նրա լուսամտի տակ, սառցի ծիւլիւններ շալրտում դէպի լուսամուտը և կամ՝ առանց այլևայլութեան սկսում էր ամուր-ամուր բաղխել դուռը:

Դժբաղդ աղջիկն զգում էր, թէ մինչև որ աստիճան ստորացնում են իրան. սակայն ձեռքիցն թնչ էր գալիս, որ կարողանար անել: Ամեն անգամ ձեռքերը վայր թողնելով ծնկների վրայ, գլուխը խոնարհում էր և շշնջում. «Մայր իմ, մայր իմ, ինչո՞ւ ինձ մենակ թողիր», և նա սրտանց մահ էր աղերսում Աստուածանից:

Մի երեկոյ էլ անամօթ գանձապահի սրիկայական երգն ընդհատուեց շան կատաղի հաջիւնով: Ինչպէս երևում էր, շուներ յարձակուել էր անպիտանի վրայ, որովհետև հաջոցից լետոյ օրիորդը լսեց թշուառականի ճիչը և շտապ հեռացող քայլերը: Վարժուհին գրկի ընկաւ որ անպիտանին փախցնողը Զիկու-Նանոյի շունն էր:

— Երէկ երեկոյ դու թնչ էիր անում իմ դռանը, — միւս օրը հարցրեց Նանոյին օրիորդը:

— Իսկի ոչինչ, թնչ պիտի անէի. նստել էի և աստղերին էի նայում:

Եւ նա մտիկ տուեց օրիորդին իւր շիւ

աչքերով, յետոյ ձեռքը տառաւ՝ և իւր ցնցոտիների տակից դուրս հանեց մի մեծ դանակ։

— Ա՛յ, եթէ կրկին գայ, — ասաց հաշմանդամը և ձեռքի դանակը օդի մէջ շարժեց այնպէս, որպէս թէ մէկին սրախողխող է անում։

Օրիորդի գոյնը թռաւ։

— Ո՛չ, ո՛չ, Նանօ. խնդրում եմ այդպէս բան չանես, սուրսափահար բացազանչեց օրիորդը։

Նանօն երեսը շրջեց ամօթից, որ օրիորդին վախացրեց և թաքցրեց դանակը։

— Շնորհակալ եմ քեզանից, Նանօ, — նուրից խօսեց օրիորդը. — դու բարի սիրտ ունիս։

Նանօն տարուբերեց գլուխը և լուռ դուրս գնաց։

Անցաւ քանմի երեկոյ. երգը չկրկնուեց։

Մինչ այս մինչ այն, ձմեռն օր օրի վրայ աւելի ու աւելի էր սաստկանում։ Մէկ օր այնպէս հաստ ձիւն նստեց, որ ամենքն էլ ստիպուած եղան տանը մնալ. ճանապարհներն անանցանելի դարձան։ Մի գիշեր էլ աղբատ գիւղացիներից մէկին սառած գտան իւր խրճիթի մէջ։

Վարժուհու կացարանն այնպէս ցուրտ էր, որ գիշերները նրա քունը չէր տանում, այլ մինչի կէս գիշեր մնում էր նստած կրա-

կի առաջ, մանաւանդ որ ձեռքի գործն էլ շտապով էր։ Խեղճ աղջիկը մնալով անուճիկ, աշխատում էր միքիչ դրամ ձեռք բերել՝ զանազան բաներ — շապիկներ, կամ թաշկինակների եզրներ կարելով և կամ գուլպայ գործելով, ու այդպիսով օրական մօտ 5—6 կոպէկ էր ստանում և դրանով մի կերպ եօլագնում, սպասելով նահանգապետի կարգադրութեան, որին խնդիր էր ուղարկել ռոճիկ չստանալու համար։

Այդպէս անցան օրեր ու շաբաթներ։ Եկաւ և Ծնունդը։

Այդ հանդիսաւոր տօնին էլ չմոռացաւ նրան պանդոկապետուհին. թաթախման գիշերը նրան տուն տարաւ և սեղան նստացրեց հէնց այնտեղ, ուր երբեմն նստացնում էր իւր վաղաթառամ Մենիին։ Պառաւին մեծ բաւականութիւն էր պատճառում այդ ներքին հաճոյքից փայլում էին նրա աչքերը։

— Ահա ինձ հետ է նաև իմ սիրելի աղջիկը, կարծես նա գերեզմանից ելնելով՝ եկել է տօնին, — ասում էր պառաւը և նրա ձայնի մէջ մի տեսակ բաւականութիւն ստացած կըսկիծ էր հնչում, ու վերջն աւելցնում։

— Աչքիս լոյս, կէր, մի քաջուիր։

Եւ նա ստիպում էր օրիորդին շատ ու-

տել, աշխատում էր ուրախացնել, սիրտ տալ ու քաջալերել նրան: Թէև վարժուհու խիստ դժուարն էր գալիս, որ ինքը հանգուցեալի տեղն էր բռնել, բայց և այնպէս ինքն էլ իւր կողմից էր աշխատում որդեսէր պառաւի հոգու լաւ տրամադրութիւնը վառ պահել:

— Տես, հոգիս, չմոռանաս, Նոր տարուն էլ պիտի գաս ինձ մօտ, — ճանապարհ ձգելիս ասաց պառաւը. — անպատճառ գաս հա...:

Եւ օրիորդը Նոր տարուն էլ գնաց պառաւի մօտ:

Ե

Անցաւ կրկին մի ամիս. և թէպէտ սիրային երգերը այլևս չէին կրկնւում, սակայն ուռճիկ էլ չէին տալիս:

Մի գիշեր էլ վարժուհին նստած էր բուխարու առաջ, որի մէջ կրակն ուրախ-ուրախ վառւում էր. բարոյապէս և ֆիզիքապէս յոգնած լինելով, հէք աղջկայ քունը տարաւ: Եւ մէկ էլ յանկարծ զարթեց լուսամտի բացուելու ձայնից և լետ նայեց: Նրա դիմաց կանգնած էր փուշ գանձապահը՝ վիթխարի հասակով, դժգոյն, կնճռոտուած դէմքով և Արգոսի

պէս դաժան և վաւաշոտ աչքերով մի տղամարդ: Յանկարծակի բռնուած թռչնակի նման վարժուհին թրփրտաց և վեր թռաւ աթոռից:

Մի րոպէ նրանք կանգնած մնացին իրար դիմաց՝ առանց մի բառ արտասանելու:

— Հիմա, օրիորդ, — առաջինը խօսեց կամ աւելի ճիշդն ասած՝ օձի պէս շջաց Դօն-ժուանը, — ոչ մի արարած քեզ չի ազատել իմ ձեռքից:

Բաց մնացած լուսամտից ձիւնը ներս էր թափւում և սառը քամի՝ փչում: Գանձապահը փակեց լուսամուտը, փեղկերը վրայ բերեց ու կրկին եկաւ օրիորդի մօտ և թուերը պարզեց որ բռնի:

— Հեռո՛ւ, թշուառական, — արդար ցասմամբ աղաղակեց օրիորդը, — ապա եթէ ոչ՝ օգնութիւն կը պոռամ:

Սակայն անպիտանն ուշադրութիւն իսկ չդարձրեց նրա խօսքերի վրայ. նա մէկ քայլ էլի առաջացաւ, ձեռքի մէկով գրկեց նրա իրանը, իսկ միւսով էլ փակեց բերանը...:

Դժբաղդ աղջիկը վերաւոր թռչնակի նման թրթռում ու թրփրտում էր սրիկայի զգուշ ճամբորդներից, սակայն չէր կարողանում ազատուել նրա ձեռքից: Բայց և այն-

պէս նրան յաջողուեց իւր բոլոր ուժով ճիշտ արձակել: Հէք աղջիկն զգում էր իւր ուժասպառ լինելը, զգում էր որ եթէ այդ անհաւասար կռիւն միքանի ընդդէմ էր իւր շարունակութիւնը, ինքը գիտակցութիւնը պիտի կորցնէր...

Հէնց այդ իսկ ընդդէմ անխելի կերպով դուռը բացուեց և Նանօն մէկ ոստիւնով կանգ առաւ նրանց առջև: Մէկ ակնթարթում նրա մեծ դանակը շողշողաց անպիտանի աչքերի առաջ. իսկ ահագին շունը հնազանդութեամբ տիրոջ հրամանին, վրայ ընկաւ և հախռեց թշուառականի բուկը:

— Ծնունդ կորիւր այստեղից, — մռնչաց Նանօն աչքերից կրակ ցայտելով, — եթէ ոչ այս ընդդէմ կռիւնը կը բերթեմ, ինչպէս գողին են անում:

Գանձապահը ձեռքից թողեց իւր զոհը: Տիրոջ նշան տալուն պէս շունը ևս բաց թողեց նրա բուկը: Սրիկան քայլերն ուղղեց դէպի դուռը, շէմքի վրայ կանգ առաւ և չարամտութեամբ նայելով վարժուհուն ու նրա ազատարարին, մատը տարաւ բերանը և կծեց:

Տեղական սովորութեամբ մատը կծել՝ նշանակում էր երգուել անպատճառ վրէժխնդիր լինելու:

Զիկու-Նանօն փեղկերի կոճակը գցեց,

դռան սողնակը դրեց, ապա եկաւ ուշաթափ վարժուհու մօտ, մի կերպ ուշքի բերեց ու ինքը քաշուելով մի անկիւն՝ նստեց հանգիստ:

Իժեպղդ աղջիկը մեռելի գոյն էր ստացել: Աչքերը չռած, բերբերը լայնացած ու մազերը գգգգած՝ նա գլուխը գետին էր խոնարհել և այդ դիրքով մնացել ընդամասցած:

— Զինի՜ թէ խելքը կորցրեց, անցաւ աղքատ տղայի մտքով:

Բայց քիչ-քիչ օրիորդն ինքն իրան գալով ուշաբերուեց և միքիչ հանգստացաւ: Ապա նորէն երկիւղեց դողալով՝ աղերսանօք դիմեց Նանոյին.

— Նանօ ջան, ի սէր Աստուծոյ, ինչ մենակ մի թողնիր:

Նանօն վերկացաւ նստած անկիւնից, գլխաց անկողինը հարթարեց և քնքշաբար բըռնեց օրիորդի թևից, տարաւ նրան անկողին դրեց ու սկսեց այնպէս հոգալ նրա վրայ, ինչպէս մի բարի հիւանդապահ:

Լոյսը բացուելուն պէս Նանօն վազեց պանդոկ, յայտնեց օրիորդի դուռը: Ինքը և երկուսով միասին գնացին ծերունի բժշկին, որ միայն չքաւորներին էր բժշկում ձրի, կամ համարեա թէ ձրի: Այդ ծերունին՝ մի սրտափակ, ինքն իւր մէջ կենդրոնացած և մոռալ

անձնաւորութիւն էր: Մի տարուայ մէջ, միմեանց ետեւից, զրկուելով համարեա բոլոր զաւակներից և հողին յանձնելով սիրեցեալ ամուսնուն, նա ցանկացաւ աղմուկից իսպառ հեռու մնալ, ուստի տեղափոխուեց գիւղից բաւական հեռու ընկած մի բնակարան, ուր ապրում էր մեն-մենակ:

Նանապարհին Նանօն պատմեց բժշկին մանրամասն՝ ինչ որ պատահել էր:

Բժիշկը գալով ուշի ուշով քննեց հիւանդին:

— Դեղը շատ քիչ կ'օգնի ձեզ, — որքան կարող էր աշխատեց քաղցրաբար բացատրել բժիշկը. — ձեզ համար ամենալաւ դեղը . . . այստեղից հեռանալ, ուրիշ տեղ գնալն է. . . : Այստեղի օդը չափազանց խիստ է, նա շատ վնասներ կարող է պատճառել ձեզ:

— Դնալ ուրիշ տեղ . . . բայց ո՞ւր, յուսահատութեամբ բացագանչեց դժբաղդ աղջիկը:

Ծերունին երկար միջոց մտքի ետեւից նկաւ, ապա դեղ գրեց, զտնազան պատուէրներ տուեց և գնալիս ասաց.

— Եթէ ինձ թոյլ կըտաք, ես կըփորձեմ, կարելի է ինձ յաջողուի մի այլ տեղ, աւելի զէպի հարաւ, պաշտօն գտնել ձեզ համար:

Այնտեղ ես մի հին ծանօթ ունիմ:

Վարժուհին կամեցաւ իւր շնորհակալութիւնը յայտնել, բայց բժիշկը ժամանակ չըտուեց, այլ արագ-արագ իջաւ սանդուղքներից և շտապով հեռացաւ:

Եւ իրաւ բժշկի տուած յոյսը՝ այդ դժոխքից ազատուելու, ամենալաւ դեղն եղաւ, որ թէպէտև վերջնականապէս չբժշկեց նրա հիւանդութիւնը, սակայն շուտով ոտի կանգնեցրեց նրան:

Անցան շատ շաբաթներ, բայց մի այլ տեղ փոխադրուելու մասին որևէ լուր չստացուեց. այն ինչ գիւղի ասէ-կօսէները էլի բանի ընկան: Խօսում էին՝ որպէս թէ տեսնող է եղել, որ մի գիշեր վարժուհու մօտ մարդ է ներս մտել լուսամտով: Յետոյ էլ տեսել են նրան այնտեղից դուրս գնալիս: Իսկ թէ ո՞վ էր նա, տեսնողը չի կարողացել ճանաչել մթութեան պատճառով, բայց անկասկած է, որ վարժուհու սիրեկանը պիտի եղած լինի:

Այդ չար նպատակով հրապարակ նետուած լուրը՝ որի հեղինակն անկասկած թշուառական զանձապահն էր, շատ մայրերի ականջին հասնելով, նրանք իսպառ մերժեցին իրանց անմեղ երեխանց ուղարկել այդ տեսակ

անամօթի մօտ ուսանելու: Այդ լրի պատճառով շատ հայրեր էլ դիմեցին տանուտէրին:

Ինչ ասել կ'ուզի որ տէր-տէրն ու դեղագործը՝ ներքին բաւականութիւնից իրանց ձեռքերն էին շփում և կրակի վրայ իւղ աւելացնում: Բայց դրանք այդ էլ բաւական չհամարելով՝ այնքան ստորացան, որ անմիջապէս գրաւոր ամբաստանութիւններ ուղարկեցին վերատեսչին և նահանգապետին:

Վերատեսուչն ու նահանգապետը՝ որ դեռ ևս դանդաղում էին վարժուհու խնդրի պատասխանները գրելու՝ նրա ռոճիկ չստանալու մասին, — հէնց որ դեղագործի ու հոգեւոր անձի ամբաստանութիւններն ստացան, անմիջապէս կարգադրութիւն արին՝ «ամենախիստ քննութիւն կատարել և ստուգել վարժուհու արարմունքների և նրա բարքովարքի մասին գրուածները»:

Բայց այդ միջոցներին վարժուհու շրերն այնպէս մաշուած էին, որ նա ամաչում էր կիւրակի օրերը գնալ եկեղեցի, ուր ամենքն էլ աչքերով ուտում էին նրան: Այդ իրողութիւնը ևս մի լաւ առիթ եղաւ վարժուհուն մեղադրելու անստուգածութեան մէջ:

Յրիորդին մեղադրում էին՝ որ նա սիրալին յարաբերութիւններ ունի սրանրա հետ,

որ նա վերին աստիճանի արհամարհանքով է վերաբերում դէպի գիւղի պատուաւոր ընտանիքները. . . :

Նշանակած քննութիւնից այնպէս երևաց, որ իբրթէ վարժուհին չի կարողացել ուսումնարանը կառավարել որպէս հարկն է. բացի դրանից առանց քաջուելու նա յաճախ է գնացել պանդոկ, ուր կանգ են առնում կառապաններ, ամեն գոյնի թափառաշրջիկներ ու ամեն տեսակ խառնիճաղանճ ամբօխ. իսկ որ ամենից վատն է՝ համարեա միշտ էլ հիւանդ է եղել, հետևապէս անկարող անթերի կատարելու իւր ստանձնած պարտականութիւնները:

Տանուտէրի մտմտուքը միայն իւր խառնուրտների վարձն ստանալը լինելով՝ հէնց ինչ թուղթ էլ որ բերում էին վարժուհու մասին գրած, առանց երկար ու բարակ բանի ետևից ընկնելու, իսկոյն ստորագրում և տանուտէրական կնիքը խփում էր. մինչև անգամ քննութեան արձանագրութեան տակ, ինքնաբերաբար, աւելացրեց հետևեալը. «Ես՝ որպէս հասարակութեան ներկայացուցիչ, վրկայում եմ որ հեռացնելով վարժուհուն, որ վատ օրինակ կարող է լինել մեր երեխանց համար, իշխանութիւնը դրանով լի ու լի բաւականութիւն տուած կըլինի գիւղի ողջ հա-

սարակուլթեան օրինական ցանկութեան»:

Իսկ գանձապահը կամենալով ազատ մընալ որևէ պատասխանատուութիւնից ու խաւտաւորելուց, բարեհաճեց վերջապէս վճարել վարժուհու ռոճիկը, բայց միայն այն պայմանով՝ որ նա մաս առ մաս և յետին թուելով ստորագրէր ամսականների ստացումը: Այդքան բաներից յետոյ ի հարկէ որ՝ վարժուհու համար ողջ մէկ էր, թէ ինչպէս ստորագրէր:

Մէկ խօսքով՝ ամենքն էլ իրանց գործը կատարեցին: Իսկ փետրվար ամսին մի գեղեցիկ օր վարժուհին պաշտօնական թուղթ ստացաւ, որով յայտնում էին նրան, թէ «Մինչի տեղական ուսումնարանական խորհրդի առանձին կարգադրութիւնը՝ նոյն խորհուրդը, նահանգապետի կանխահաս համաձայնութեամբ, առաջարկում է ձեզ անմիջապէս ընդհատել ձեր պարապմունքները դպրոցում, և այլն և այլն»:

Այդ թուղթն այնպէս վատ ազդեց խեղճ աղջկայ վրայ, որ նրա աչքերն արտասուքով լըքցուեցին:

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ բանի, իմ ո՞ր լանցանքիս, կամ ո՞ր պարտազանցութեանս համար. ես ի՞նչ եմ արել նրանց, — անդադար չշնչում էր

նա և նորից կարդում չարագուշակ թղթի տողերը: Այնտեղ գրուած էր նոյնպէս, թէ «ձեզ հեռացնում են, որովհետեւ դուք ձեզ պահել չէք իմացել, որ անփութ էք գտնուել ձեր ստանձնած պարտականութիւնները կատարելու մէջ և՛ որ ամենավատն է, դուք համակրող և թէ միաժամանակ քարոզող էք եղել այն վնասակար վարդապետութեան, որ միանգամայն հակառակ լինելով կրօնի սկզբունքների՝ արհամարհում է այդ սկզբունքների վրայ հիմնուած բարոյական կանոնները»:

Արդեօք ինչի՞ մէջ է թերացել իւր պարտականութիւնները կատարելիս, և կամ այդ ի՞նչ վնասակար վարդապետութիւն է քարոզել ինքը, որի մասին գրուած է. խեղճ աղջիկը բան չէր հասկանում: Թէպէտև վարժուհուն իրաւունք էր տուած ներկայացնել իւր բացատրութիւններն ու իրան արդարացնող հանգամանքները, բայց նա ոյժ չէր ըզգում իւր մէջ այդ բանն անելու, քանի որ ինքը որևէ բանում մեղաւոր չէր, հետևապէս նա արդարանալու էլ հարկ չէր տեսնում: Նա միեւրկու անգամ էլի աչքի անցրեց թուղթը և ձգեց կրակն ու նորից ձեռք առաւ արդէն սկսած քաթանէ շապկի կարելը,

որի միջոցին էր վրայ հասել այդ սպառնա-
կան թուլութիւնը:

Վարժուհին շարունակում էր իւր կարը
և հետն էլ մտածում իւր ներկայ անմխի-
թար ու անորոշ ապագայի մասին. նա եկաւ
այն եզրակացութեան, թէ այժմ իւր գլխաւոր
մեղն այն է, որ ինքը մենակ է այս աշխար-
հիս երեսին և չունի մէկը, որ իւր պատուին
պաշտպան հանդիսանայ: Իսկ թէ ո՛ւր պիտի
գնար այդտեղից, նա ոչինչ չգիտէր, և այդ
անորոշութիւնն աւելի էր տանջում նրան:
Իսկ մի մօտիկ մարդ էլ չկար, որին բանար
իւր սիրտը, որի խորհրդին դիմէր:

Բարեբաղդաբար այդ դէպքից յետոյ մի
օր կրկին եկաւ ծերունի բժիշկը և յայտնեց
օրիորդին, թէ առաջիկայ մարտի սկզբներին
վարժուհու տեղ է բացւում մի ծովեզերեայ
փոքրիկ քաղաքում, ուր ապրում է իւր՝ պսա-
կուած աղջիկը:

— Սյնտեղ ամեն բանով ձեզ համար լաւ
կրկին, — խօսքը շարունակեց բժիշկը. — միայն
թէ զգուշացնում եմ ձեզ, որ այստեղ ոչ ոքի
բան չասէք այդ մասին, ապա թէ ոչ՝ ցած ա-
րարածներն իսկոյն ձեռք կ'առնեն իրանց ստոր
ամբաստանութիւնները, — աւարտեց իւր խօս-
քը բժիշկը, բարև-մնաս ասաց և հեռացաւ:

Վարժուհին վճռեց հէնց միւս օրն իսկ
հեռանալ այդ չարաբաղդ գիւղից, ուր կարճ
միջոցում այնքան տանջուեց ինքը:

Օրիորդի հեռանալու լուրը երբ իմացաւ
որդեկորոյս պանդոկապետուհին, իրան բոլո-
րովին կորցրեց: Նա սկսեց սարսափելի անէծք
թափել աշխարհիս վրայ եղած բոլոր անպի-
տան ու վատ մարդկանց գլխին անխտիր. ո-
րովհետեւ եթէ չլինէին անպիտան մարդիկ, այն
ժամանակ իւր «աղջիկ-ջան»-ն էլ ստիպուած
չէր լինիլ թողնել իրան և հեռանալ:

Վարժուհին մեծ դժուարութեամբ կա-
րողացաւ հանգստացնել զայրացած պառաւին.
փարուեց վզովը, խնդրեց, աղաչեց, որ աւե-
լորդ աղմուկի տեղիք չտայ: Վերջապէս երբ
պառաւը բոլորովին հանդարտուեց, պայմա-
նաւորուեցին որ առաւօտեան վաղ-վաղ ճա-
նապարհ ընկնի օրիորդը նոյն գրաստավար
Ռեկիամօցցայի ջորիով, որով միքանի ամիս
առաջ ոտք էր դրել այդ գիւղը:

Միւս օրը տրււր դեռ չէր դուրս եկել,
երբ վարժուհին, պանդոկապետուհին ու Զի-
կու-Նանօն իւր հաւատարիմ շան հետ դուրս
եկան գիւղից: Օրիորդի մեղքը գալիս էր Նո-
նօն, որ արդէն սովորել էր իրան: Խեղճ տը-
ղան՝ որ վարժուհու նման բոլորովին մենակ էր

աշխարհիս երեսին, չէր թաքցնում իւր դառն վիշտը:

Առաւօտեան սառն օդը մինչի մարդու ոսկորներն էր թափանցում և դողացնել տալիս: Ռեկիամօցցան աւելի վաղ էր դուրս եկել և սպասում էր նրանց բլրի գագաթին: Հասաւ հրաժեշտի ընկալէն: Անմխիթար պառաւր զրկից բաց չէր թողնում օրիորդին, շարունակ համբուրում էր նրան և հետն էլ հեկեկում:

Զիկու-Նանօն երբ օրիորդի «չամադանը» իւր ձեռքով ամուր կապեց ջորու թարքին, նացնցոտիքի թևով ծածուկ սրբեց աչքից գլորուող արտասուքը. սակայն երբ օրիորդը նրա ձեռն էլ առաւ և մնաս-բարով ասաց, զբժբաղդ տղան այլևս իրան պահել չկարողանալով՝ փղձկաց և դառնագին լաց եղաւ: Նրա հաւատարիմ շունը ևս իւր կարգին սկսեց պոչը բուլղի-բուլղի անել, հոտոտալ վարժուհու փէշերը և ղունջիկ-մրունջիկ գալ. նա էլ այդ ձևով էր իւր մնաս-բարովն ասում:

Ջորեպանն առաջ գալով՝ խնդրեց օրիորդին հեծնել ջորին:

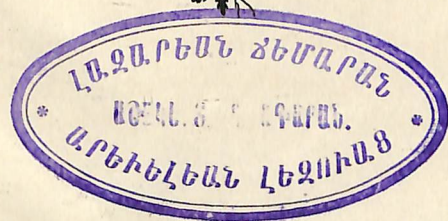
— Ո՛չ, ես մինչի բլրի ստորոտը ոտով կ'իջնեմ, ասաց օրիորդը և աշխուժութեամբ առաջ անցաւ:

Նայելով նրա ետևից, պառաւր նորից հեկեկաց:

— Ս՛խ, կարծես Մենիիս երկրորդ անգամ կորցրի՜. . . :

Վարժուհին առաջ էր գնում և հետզհետէ ընկղմում հովտից բարձրացող առաւօտեան շամանդաղի մէջ. իսկ քանիմի ընկալից յետոյ բոլորովին անհետացաւ անմխիթար պառաւր և տխուր Նանօյի աչքերից:

Օրիորդին վիճակուած էր դեռ անցնելու կեանքի երկար և փշոտ ուղին, ինչի թէպէտ յաճախ անժամանակ դէպի գերեզման է առաջնորդում, բայց որով գնալ նախապատիւ են համարում անցնել բոլոր առաքինի կանայք, որոնք ցանկանում են ազնիւ աշխատանքով ապրել և որոնց համար բարի անունը ամեն բանից թանգ է:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0596477

